



ותימלא הארץ חמאס

השיח' אחמד יאסין
ומלחמתו בישראל

אל"ם (מילי) דוד חנפס



קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה



קתדרת חייקין לגאואסטרוטגיה
אוניברסיטת חיפה

וּתִימְלָא הָאָרֶץ חֲמָאס

הַשִּׁיחַ אַחֲמַד יַאֲסִין
וּמִלְחַמְתּוֹ בְּיִשְׂרָאֵל

אַל"ם (מִיל') דוּד חֲכָם

חיפה, אוקטובר 2006

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיסית והמרכיבים הסביבתיים.

הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מפרסמת ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל.

כמו כן, עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918-2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי חשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה וגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלו באוניברסיטת חיפה.

יהיה זכרו ברוך!

ראש הקתדרה : ארנון סופר

עריכת לשון : עפרה פרי

עריכה גרפית והבאה לדפוס : נוגה יוסלביץ

הודפס בישראל בשנת 2006

הדפסה : איילון אופסט בע"מ

© כל הזכויות שמורות - ISBN 965-90648-1-0

<http://geo.haifa.ac.il/~ch-strategy>

תוכן העניינים

5	מבוא
7	דיוקן אישי
10	הקמת אגודת אל-מוגי'מע אל-איסלאמי כמסגרת לפעילות דתית-אזרחית
16	תקופת המאסר הראשונה והשחרור המוקדם במסגרת "עסקת גיבריל"
18	המעבר מ"דעוה" ל"גי'האד" – הקמת תנועת חמאס
23	תקופת המאסר השנייה עקב הקמת חמאס ופעילות במסגרתה
24	ההשתלטות של הנהגת החוץ על חמאס, שחרורו של השיח' יאסין מן הכלא וההתנקשות בחייו
27	עמדות השיח' יאסין בסוגיות שונות הקשורות לסכסוך עם ישראל
32	סיכום
36	הערות
39	מקורות

מבוא

ב-22 במרס 2004 נורו ממסוק של חיל האוויר של צה"ל שלושה טילים מדגם הלפייר (Hellfire) לעבר כלי רכב פלסטיני שנע באחד מרחובותיה של עזה ושמו קץ לחייו של השיח' אחמד איסמאעיל יאסין, מנהיגה ומחוללה של תנועת ההתנגדות האיסלאמית (בראשי תיבות בערבית חמא"ס). ללא גרשיים, זהו שם עצם שפירושו התלהבות, עזוז להט, קנאות. (להלן: חמאס). ההתנקשות התבצעה בשעת בוקר מוקדמת, כאשר השיח', שהיה משותק מכף רגל עד ראש, הוצא בכיסא גלגלים מתפילת הבוקר באחד המסגדים בעיר. בתקיפה נהרגו גם שני שומרי¹ ושישה פלסטינים נוספים. יותר מתריסר פלסטינים נפצעו בפעולת הירי, ובהם שניים מבניו של השיח'.²

בהתנקשות זו ("סיכול ממוקד") הסתיים סיפור חייו של אחד האישים המעניינים והמרתקים בתולדות המאבק הפלסטיני נגד ישראל ובהתפתחותו של הזרם האיסלאמי המיליטנטי הקיצוני בשטחים שעליהם השתלטו כוחות צה"ל במלחמת ששת הימים, ובייחוד ברצועת עזה (שעד שנת 1967 הייתה בשלטון מצרים).

בפרק זה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שראשיתו בפרוץ ההתקוממות הראשונה בשטחים בדצמבר 1987, לא קם מנהיג פלסטיני ששמו התקבע בתודעה הישראלית יותר מזה של שיח' אחמד יאסין כמזוהה עם הג'יהאד – מלחמת קודש – נגד ישראל. מעמדו של השיח' יאסין כמוביל המאבק הפלסטיני נגד הכיבוש הישראלי נקנה "בזכות", שכן הוא היה מבין מחולליה המרכזיים של חמאס כזרוע המבצעית של תנועת האחים המוסלמים ברצועת עזה, ב-14 בדצמבר 1987, ימים ספורים אחרי פרוץ האינתיפאדה הראשונה.

תחת הנהגתו על השיח' יאסין הפכה חמאס לגורם כוח חשוב ומרכזי במערכת הפלסטינית, וקראה תיגר על מעמד הבכורה שממנו נהנה הארגון לשחרור פלסטין (להלן: אש"ף) ברחוב הפלסטיני. חמאס בהנהגתו של יאסין הייתה שותפה פעילה למאבק בישראל, ולטענתה אף הובילה אותו, והיא שחוללה את השינוי במאפייניו מאלימות רחוב עממית לפיגועי טרור נגד חיילים ואזרחים ישראלים. לפעולות אלה נתן השיח' לגיטימציה דתית בפסקי הלכה (פתוח) שהוציא מזמן למזמן.

פעילותו של השיח' יאסין, שגולת הכותרת שלה הייתה הקמת חמאס, הייתה למעשה המרכיב הפלסטיני בגל הגואה של ההתעוררות האיסלאמית שסחף את העולם הערבי מאז סוף שנות השבעים. מבחינתו של השיח' ביטאה הקמתה של חמאס שינוי בתפיסה של דרך המאבק בישראל ושל יעדיו. אם עד הקמת התנועה עמדה בראש סדר הקדימויות בנייתה של תשתית חברתית-דתית-כלכלית-חינוכית איסלאמית (יעד שבא לכלל ביטוי במונח "דעה" – הזמנה, קריאה לאמונה באללה), הרי בעקבות התפרצותה של האינתיפאדה ביצעה חמאס בהנהגת יאסין שינוי יסודי ומהותי בסדרי הקדימויות והציבה את הג'יהאד בראש סדר היום הפלסטיני ובחוד החנית של המאבק בישראל.

במכלול עמדותיו האידאולוגיות ובפעילותו בתחום האירגוני-מבצעי, קודם בהקמת אגודת אל מוג'מע אל-איסלאמי ולאחר מכן בייסוד חמאס, תרם השיח' יאסין לקידום תהליך האיסלאמיזציה של הסכסוך עם ישראל, שמשמעותו האופרטיבית – מלחמת חורמה בלתי מתפשרת ובלתי מוגבלת בזמן עד לשחרורה של פלסטין כולה – "מן היס (התיכון) ועד לנהר (הירדן)". בהקמתה של חמאס ביקש השיח' לשלב במערכת הפלסטינית גורם כוח, שבתהליך הדרגתי יוכל לבסס את מעמדו הציבורי ולהגיע לעמדת הנהגה והשפעה על עיצוב האסטרטגיה הפלסטינית הכוללת, מבית ומחוץ, ביחוד בכל הקשור למאבק עם ישראל.

ביסודו של דבר גילם השיח' יאסין באישיותו דמות של "אנטי גיבור", שבה בלט הדיסוננס שבין חזונו החיצונית העלובה ומעוררת החמלה לבין המעמד שבו זכה בקרב קהל מאמיניו והנוהים אחריו. הוא לא רק היה מרותק דרך קבע לכיסא גלגלים ונזקק לעזרה צמודה בביצוע הפעילויות היומיומיות; הוא גם היה רזה וצנום, בעל קול צייצני ולעיתים קרובות גם לא מובן בדיבורו. עם זאת הוא נהנה מהשפעה מאגית כמעט על קהל המאמינים בו, וזכה בכבוד ובהערצה עיוורת מצד צאן מרעיתו. השיח' יאסין לא היה פוסק הלכה ולא כתב משנה דתית חשובה. הוא הפך לדמות דתית בולטת בכוח אישיותו, שכן הוא ניחן בתכונות אופי ובתובנות שהקנו לו כושר מנהיגות והפכו אותו למנהיג הבלתי מעורער של הכוח האיסלאמי החדש שצמח ברצועת עזה: עורמה, פיקחות, שכל ישר, כושר הישרדות ורוח מחושלת, אכזריות ודבקות במטרה. בתהליך איטי אך בהתמדה טווה לו רשת של פעילים, בנה תשתית ארגונית והקים תנועה חדשה, שהיכתה שורשים עמוקים בחברה הפלסטינית.

ייחודו של מאמר זה בכך שהוא נכתב מתוך היכרות אישית קרובה ובלתי אמצעית, ממושכת ומתועדת, עם השיח' אחמד יאסין, שנמשכה יותר מתריסר שנים – מאז אמצע שנות השמונים ועד לשחרורו מן הכלא הישראלי ב-1997. היכרות זו מקורה בתפקידים שונים שמילא כותב המאמר בצה"ל ובמערכת הביטחון, שבמהלכם קיים בנסיבות שונות עשרות פגישות עם השיח', רובן בארבע עיניים ומיעוטן בנוכחות אחרים (בהם בני משפחתו, חבריו לדרך ומקורביו). פגישות אלו התקיימו הן בעזה לרבות בביתו של השיח' יאסין בג'ורת א-שמש (ג'ורת אל-שמש) שבשכונת סברה (צברא), הן בבתי הסוהר השונים שבהם היה כלוא בישראל. בפגישות אלה הביע השיח' יאסין את עמדותיו הנוקשות והבלתי-מתפשרות בקשת רחבה של נושאים הקשורים לסכסוך עם ישראל ושטח את תפיסת עולמו באופן כן וישיר, מבלי להתחמק ממתן תשובות על שאלות קשות, גם אם הן לא נעמו לאוזן.

מטבע הדברים, המאמר מסתמך יותר על ההיכרות האישית ופחות על מקורות כתובים לסוגיהם, כגון מחקרים על השיח' יאסין ותיעוד תקשורתי שוטף של פעולותיו והצהרותיו. תכליתו של המאמר להאיר נקודות ציון וצמתים בולטים בחייו של השיח' יאסין ולהציג את מורשתו הדתית-איסלאמית ואת מכלול השקפותיו, תוך הדגשת

תרומתו לקידום הרעיון האיסלאמי הרדיקלי ולביסוסו בקרב הפלסטינים בשטחים וניתוח של מקומו במסגרת המאבק הפלסטיני נגד ישראל.

דיוקן אישי

אחמד יאסין נולד בכפר אל-ג'ורה שבקרבת אשקלון. בעקבות מלחמת השחרור ניטש הכפר, ומשפחתו, שנאלצה לעקור, התמקמה במחנה הפליטים שאטי הסמוך לחוף הים במערב עזה. בתולדות חייו יש מידה מסוימת של ערפול. תאריך לידתו שונה במסמכים שונים. בדרכונו הפלסטיני צוין כי הוא נולד ב-1 בינואר 1929, אולם הוא עצמו הקפיד לטעון בשיחות עם כותב המאמר שנוולד תשע שנים אחר כך, בשנת 1938. יש הגורסים שנוולד בשנת 1936,³ ואחרים מחזיקים בדעה שנוולד ב-1940. בהיותו בן שלוש התייתם מאביו, ואחיו הבכור שחאדה איסמאעיל (אבו נסים) שהיה אז בן 11, נעשה ראש המשפחה. לשיחי יאסין היו שבעה אחים ואחיות. הוא נחשב לחביבה של האם, סעאדה, ועל כן דבק בו הכינוי אחמד סעאדה. אביו שהיה מעשירי אל-ג'ורה, החזיק בבעלותו כ-90 דונם של פרדסים וכרמים. באותן שנים, בתקופת המנדט הבריטי, נהגו ילדי אל-ג'ורה לעבור במחנות הצבא ולמכור לחיילים הזרים פירות ודברי מתיקה. הילד אחמד נשרך בעקבות אחיו הבכור והיה אהוב על הרוכלים, שקראו לו בחיבה עבדאללה בולבול (הזמיר).

יאסין התחיל את לימודיו בבית הספר של הכפר אל-ג'ורה, והתבלט כתלמיד חרוץ ושקדן. בהיותו בן 13, במחנה הפליטים שאטי, האו התחיל לעבוד לפרנסת המשפחה במסעדה על חוף הים. לאחר כשישה חודשים ביקש מאחיו הגדולים שיאפשרו לו להמשיך בלימודיו. הוא למד בבית הספר "אל-כרמלי", הסמוך למחנה הפליטים, אחר כך בחטיבת הביניים, וסיים את לימודיו בבית הספר התיכון לפליטים "פלסטיין", ובו קיבל תעודת בגרות.

על נסיבות השיתוק הגופני שבו לקה רווחו גירסאות שונות. על פי מה שסיפר לכותב המאמר, הוא נפצע בנערותו (בשנת 1952) בחוף הים של עזה, בשעה שעסק בפעילות ספורטיבית. לדבריו, הוא נפגע בעמוד השדרה הצווארי לאחר שנפל מתנוחה של עמידת ראש בעקבות תחרות עם חבריו, מי יעמוד כך במשך הזמן הרב ביותר. יאסין הצעיר מתח את כוח רצונו יותר ממה שגופו יכול היה לשאת והרס את מוח העצמות בחוט השדרה. כתוצאה מכך לקה בשיתוק חלקי בגפיו, שבמשך הזמן הלך והחריף. בשנת 1974, כשקיים את מצוות העלייה לרגל למכה, הוא עדיין עמד על רגליו, אף כי נזקק לתמיכה. מאמצע שנות השמונים הלך והידרדר מצבו הגופני, עד שהפך מרותק לכיסא גלגלים ונזקק לסיוע צמוד. ואולם בחוגים שמסביבו, כמו בקרב יריביו, גרסו כי נכותו של השיחי היא תוצאת העינויים שעבר בכלא המצרי בשנות החמישים עת נאסר עקב פעילותו בארגון האחים המוסלמים.⁴

יאסין נשא לאישה את קרובת משפחתו חלימה חסן יאסין והוליד 11 ילדים (בנו

מוחמד הוא שזיכה אותו בכינוי אבו מוחמד). באחד מחדרי ביתו בשכונת ג'ורת א-שמס שברובע סברה בדרומה של עזה שבנו לו תומכיו נהג השיח' יאסין לקבל את אורחיו כשהוא שרוע על מזרן. הוא נודע באורח חייו הסגפני, ונתון זה הוסיף ליוקרתו ולכריזמה שלו.⁵

בסיימו את לימודיו התיכוניים בשנת 1958 ביקש יאסין לעסוק בהוראה. בשיחה עם כותב המאמר הסביר, כי לא התקבל כמורה בבתי הספר של סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם (UNRWA), מכיוון שבלט בהם מקומם של פלסטינים בעלי אוריינטציה קומוניסטית. לבסוף הוא נקלט בבית הספר הממשלתי "אל-רמאל" בעזה, ולימד בו לשון ערבית ודת האיסלאם. כבר מיזמו הראשון בבית הספר הצליח לרכוש את אמון התלמידים והמורים שעבדו איתו. הוא ידע לעורר כלפיו יראת כבוד, ואז למעשה החלו לכנותו בתואר הכבוד המחייב שיח'.

למרות נכותו יצא השיח' יאסין ב-1964 לקהיר לרכוש השכלה אקדמית. הוא למד זמן-מה (1965-1966) באוניברסיטת עין שמש אך לא השלים את לימודיו האקדמיים ככל הנראה בשל מצוקה כספית.⁶ במהלך שהותו במצרים הצטרף לתנועת האחים המוסלמים, לאחר שנחשף לרעיונותיו של מייסד התנועה חסן אל-בנא, וכניסתו למצרים נאסרה בשל חברותו בתנועה.⁷ מששב לרצועת עזה נקלט במערכת החינוך המקומית הממשלתית, שהופעלה על ידי המינהל האזרחי הישראלי, כמורה לערבית ולדת האיסלאם לצד פעילותו כדרשן במסגדים. בתקופה זו גם שימש כאימאם במסגד אל-עבאס בעזה. המוסד האחרון שבו לימד היה בית הספר לבנים "מערוף אל-רצאפי" שבשכונת רמאל. בשנת 1984 יצא השיח' יאסין לגימלאות בשל מצב בריאותו, שכן אז כבר היה משותק בכל חלקי גופו.

בתקופת השלטון המצרי ברצועת עזה נחשב השיח' יאסין לאחד הפעילים המרכזיים של תנועת האחים המוסלמים באזור ולדרשן ומטיף בולט של רעיונותיהם. בשנת 1967 עצרו אותו שירותי הביטחון המצריים יחד עם פעילים אחרים בתנועה, באשמת חתרנות וקשירת קשר נגד המשטר. ואולם בשל נכותו הוא לא נשלח עם חבריו לתנועה לכלא צבאי במצרים אלא הוחזק כחודש בבית סוהר בעזה, ואחר כך שוחרר למעצר בית.⁸ ככל הידוע, באותו חודש עבר עינויים, ואלה כאמור החריפו את מצבו וריתקו אותו בסופו של דבר לכיסא גלגלים. השיח' העיד בפני כותב המאמר, כי השחות הקצרה מאחורי סורג ובריאח הותירה בו "התנגדות עזה לחוסר צדק" ונטעה בו את ההכרה ש"הלגיטימציה של כל רשות מתבססת על צדק ואמונה בזכותו של כל אדם לחיות באופן חופשי". בתום מעצר הבית הועסק השיח' יאסין כדרשן במסגדים שונים.

עם כל נכותו הגופנית, שהקשתה עליו את מלאכת הנאום והכתיבה, מוחו של השיח' יאסין נותר צלול וחרוף. בדרך כלל הוא התנהג באופן מדוד ותמציתי, ודבריו היו שזורים ציטוטים מהמורשת האיסלאמית – הקוראן והחדית'. במשך הזמן יצאו לו

מוניטין כפוסק הלכה וכבקיא בכל מסורות האיסלאם לא רק בשטחי פלסטיין אלא בעולם הערבי כולו. למרות שמעולם לא השלים את לימודי התאולוגיה ולא כתב ספרות דתית חשובה, הלך השיח' יאסין וצבר הכרה כסמכות דתית מרכזית. חוגים מסוימים בקרב האוכלוסייה בעזה, ובייחוד בקרב השכבות הנחשלות שבמחנות הפליטים, ייחסו לו דרגת קדושה עלאית. חסידיו ראו בו אישיות דתית מן המעלה הראשונה וביצעו את הנחיותיו ללא עוררין.

עם זאת, כותב המאמר שמע משופטים ששירתו במערכת בתי הדין השרעיים ברצועת עזה נימות של ביקורת והטלת ספק בעומק ידיעותיו ובמידת ובקיאותו במורשת האיסלאם, והיו מביניהם שאף האשימו אותו בביצוע "שטיפת מוח" הרסנית לתלמידיו בבתי ספר בהם לימד. מצד חוגים באינטליגנציה העזתית בלט יחס מזלזל ואפילו נלעג כלפיו.

מסגד אל-עבאס נפתח במחנה הפליטים שאטי מיד אחרי מלחמת ששת הימים. השיח' יאסין, שכאמור הועסק בו כמטיף, יחד עם עוד דרשנים, בלט בסגנון הטפה שונה מן המקובל. בעוד הדרשנות הדתית עסקה על פי רוב בליבון סוגיות דתיות טהורות בדרך עממית, התמקד יאסין בדרשותיו בקשיי היום-יום מנקודת מבט דתית. כאשר שמו הלך לפניו כדרשן מבוקש במסגד, התחילו יתר השיח'ים לפעול נגדו עד שנאלץ לעבור למסגד אחר. יתר על כן, הממסד הדתי הקיים הביט במידה של מורת רוח על מנהגו להתייחד עם הצעירים במעגלי לימוד, "חלקאת", שיטה שהייתה נהוגה בימי האיסלאם הקלאסי. עד מהרה חרגו שיחותיו עם הצעירים מליבון סוגיות הקשורות לחי היום-יום על פי דרך האיסלאם והתרחבו לדיון בצורך להתארגן כתנועה.⁹ בשנות השבעים צברה פעילותו של השיח' יאסין תאוצה והוא בלט בפעילותו במסגדים שבהם ניהל שיעורי דת (במקום בבית הספר).¹⁰ הוא נשא דרשות בימי שישי והחל לארגן במסגדים שיעורי דת לגברים, לנשים ולילדים – לכל קבוצה בנפרד. באותם מסגדים הוא גם הציב תיבות צדקה לאיסוף תרומות לנוקקים.

במסגרת התרחבות הגל האיסלאמי ברצועת עזה נעשו מאמצים למיסוד הפעילות האיסלאמית בדמות הקמתן של אגודות עותומניות שהיו אמורות להעניק גוון חוקי לפעילויות החברתיות והדתיות של האחים המוסלמים. אלא שבקשותיהם של השיח' יאסין וחבריו להקמת אגודה מסוג זה נדחו פעמים מספר על ידי הממשל הצבאי הישראלי למן שנת 1970, בין היתר בלחצם של גורמים איסלאמיים מסורתיים, ובעיקר אגודות שינון הקוראן (גימעיאת תחפיטי אל-קראן) בראשותו של השיח' מוחמד עואד. למרות עמדתו של הממשל הישראלי, בשנת 1970 הקים השיח' יאסין, יחד עם כמה פעילים איסלאמיים, את האגודה האיסלאמית (אל ג'מעיה אל-איסלאמיה), ומרכזה היה במסגד אל-שמאלי (הצפוני) במחנה הפליטים שאטי בעזה. למנהלה מינה השיח' את הפעיל האיסלאמי ח'ליל אל-קוקה.¹¹ האגודה, שמיקדה את פעילותה בתחומים הקהילתי-חברתי והדתי, הקימה סניפים במקומות שונים ברצועת עזה.

השיח' יאסין הפיץ את התעמולה האיסלאמית (אל-דעוה) גם במהלך טיולים מאורגנים לתוך שטח ישראל. בהמשך נוצרו קשרים עם ראשי הזרם האיסלאמי מקרב ערביי ישראל ונערכו ביקורים הדדיים למטרות היכרות והטפה ביישובים במגזר הערבי בישראל. השיח' עצמו, יחד עם אחרים, נשא דרשות יום שישי במסגדים ביישובים הערביים מהגליל ועד הנגב. כמו כן אורגנו ביקורים של בני נוער מרצועת עזה בישראל כחלק מחינוכם הלאומי.¹² התעמולה האיסלאמית גם הופצה באמצעות ספריות שהוצבו בתוך המסגדים והיא כללה בין השאר פרסומים איסלאמיים דוגמת ספרו של סיד קטב "פי ט'לאל אל-קראן" (בצללי הקוראן).

בשנת 1973 חל המהלך החשוב ביותר בתהליך מיסודה של תנועת האחים המוסלמים ברצועת עזה: הוקמה אגודה וולונטרית למטרות חברתיות-תרבותיות שנשאה את השם אל-מוג'מע אל-איסלאמי (להלן: אל-מוג'מע). באותה שנה קיבל השיח' יאסין לידיו מסגד גדול בשכונת מגוריו ג'ורת אל-שמס, שנבנה על פי צוואתו ובכספו של אחד משועי עזה. המסגד העניק לשיח' יאסין כר פעולה נוח ומרכז לקידום יוזמותיו באמצעות מגוון רחב של פעילויות שקיים במקום, כמו שיעורי קוראן לילדים ולבני נוער, פעילות ספורט ושיעורי דת למבוגרים לאחר התפילות.

הקמת אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי כמסגרת לפעילות דתית-אזרחית

עם הקמתה של אל-מוג'מע אל-איסלאמי התחיל השיח' אחמד יאסין להתבלט בזירה הציבורית הפלסטינית. לכותב המאמר אמר, כי הוא יזם את הקמת האגודה בעקבות המהפכה האיסלאמית באיראן וגם בתגובה להופעתו שנים אחדות קודם לכן של ארגון אל-ג'יהאד אל-איסלאמי ברצועת עזה. האגודה החדשה, שפעלה למעשה כגוף חזית של תנועת האחים המוסלמים ברצועת עזה, תפקדה כמטה של ארגון ושליטה במוסדות דת וחינוך איסלאמיים, ובניצוחו של השיח' יאסין הפכה את "אל-ג'מעיה אל-איסלאמיה" לאחת משלוחותיו. בשנת 1981 הקימה אל-מוג'מע את "אגודת הצעירות המוסלמיות" כשלוחתה הנשית. בשנת 1979 היא נרשמה כמתחייב במינהל האזרחי הישראלי, בהתאם לחוק העמותות, כאגודה עותומנית.¹³ משרד הדתות, שהסתמך על נימוקים מקצועיים, התנגד לרישום זה והזהיר את הממשל הצבאי לבל תוענק הכרה חוקית לאגודה מחשש לפעילות חתרנית מצידה במסווה דתי.

יש הגורסים, כי הממשל הישראלי ראה בארגונים האיסלאמיים כוח העשוי להחליש את אש"ף.¹⁴ מנקודת מוצא זו נתפסו הזרמים האיסלאמיים כמתונים באופן יחסי, מכיוון שהם עסקו בפעילות חברתית-דתית. רק מעטים מקרב קציני הממשל הבינו את המשמעות הפוליטית ארוכת הטווח של עליית הגורמים האיסלאמיים ככוח מוביל ברצועת עזה. הממשל הישראלי העניק להם חופש פעולה רחב, ובמידה מסוימת אף העלים עין מהתנגשויות עם תומכי אש"ף ומהשתלטותם על מוקדי כוח שונים בשטח. השיח' יאסין היה למזכיר הכללי (אל-אמין אל-עאם) של האגודה. הקמת האגודה

באותה עת השתלבה למעשה גם עם תהליך ההתעוררות המחודשת של הזרמים הפונדמנטליסטיים האיסלאמיים בכל העולם הערבי, ובראש ובראשונה במצרים, שהיתה בית הגידול לחלק גדול של פעילי האחים המוסלמים ברצועת עזה.

אגודת אל-מוג'מע, שעם הקמתה התבססה על כמה מאות פעילים בלבד, מיקדה את פעילותה במאמץ לחיזוק התשתית הדתית-האיסלאמית ברצועת עזה. על פי תקנון האגודה, שהוגש לאישור המפקדה הצבאית באזור, היא הייתה אמורה לעסוק בעניינים דתיים גרידא, ובמרכזם הפצת רעיונות האיסלאם, תיקון המידות המוסריות של הנוער, מתן שירותי בריאות וסיוע לנזקקים, אימוץ אורח חיים מסורתי, צניעות בלבוש ובהתנהגות והנחלת מורשת האיסלאם לכלל הציבור. הבקשה לרישום האגודה, שהופנתה למינהל האזרחי הישראלי בשנת 1977, אושרה אחרי שהשיח' יאסין הפעיל לחצים על השיח' מוחמד עוואד, נשיא בית הדין השרעי העליון לערעורים ברצועת עזה, באמצעות גורמים איסלאמיים באזור ומחוצה לו כדי שיסכים להפיכת אל-מוג'מע אל-איסלאמי לארגון חוקי.

בראשית דרכו נזהר השיח' יאסין שלא להתחכך עם המינהל האזרחי ונמנע מעימות חזיתי עימו. פעיליו נקטו שיטות עבודה מתוחכמות והצליחו לבסס את אחיזתם במגזרים שונים בחבל עזה. תהליך התעצמותה של האגודה הגיע לשיאו עם השתלטותה על המוסד האקדמי החשוב והמרכזי – האוניברסיטה האיסלאמית אל-אזהר בעזה. פעילות הארגון לא התבססה על מבנה היררכי מוגדר ועל כללים ברורים של מידור וכפיפות. היא התנהלה בפועל בשטח באמצעות שבע ועדות, שהחשובות בהן היו ועדת ההכוונה וההדרכה, שהופקדה על הפעילות במסגדים, ועדת הצדקה וועדת החינוך. לצידן פעלו ועדות הרווחה, הבריאות הספורט וכן ועדת פיוס, ליישוב סכסוכים בין-משפחתיים. פעילותה של אל-מוג'מע היתה תלויה במידה רבה ביכולתו האישית של השיח' יאסין, שנשענה על דימוי כריזמטי ועל כושר שכנוע. ואמנם, הוא הצליח לבסס את מעמדו של הארגון החדש בשטח, לגייס חברים פעילים, להרחיב את בסיס התמיכה העממית בארגון ולהבטיח את הליכת חסידיו בתלם שחרש.

אחד מיעדיה המרכזיים של האגודה היה הקמתה של "החברה שמנגד", כלומר מערכת חברתית אוטונומית בלתי תלויה בממשל הישראלי ובמוסדות אש"ף, שתהווה תשתית לחברה האיסלאמית העתידית. אף כי אגודת אל-מוג'מע דבקה בעקרון "עקירתה של הישות הציונית", היא דחתה את מימושו לעתיד הרחוק והעניקה עדיפות לתיקון החברה הפלסטינית מבפנים ולמאבק בזרמים החילוניים הלאומיים.¹⁵ פעילותה לא הקיפה את כלל הציבור והתנהלה תוך מאבקי כוח על משאבים והשפעה חברתית עם זרמים וקבוצות אחרות בקרב האחים המוסלמים. עם זאת, היא ייצגה את הזרם המרכזי בציבור זה הן מבחינה ארגונית הן מבחינת היקף פעילותה. לצידו של השיח' יאסין פעל גרעין של מעין הנהלה מצומצמת ובה אנשים צעירים יחסית – בשנות ה-30 וה-40 לחייהם, שגדלו בעיקר במחנות הפליטים. רובם ככולם היו בעלי השכלה גבוהה

ועסקו ברפואה, הנדסה, הוראה ופקידות. בין המנהיגים הבולטים של אל-מוג'מע, מלבד השיח' יאסין עצמו, היו איבראהים אל-יאזורי, עבד אל-עזיז רנתיסי ומחמוד א-זהאר (אל-זהאר).¹⁶

עד לפרוץ האינתיפאדה מיקד אפוא הארגון את פעילותו בקידום של "ג'יהאד פנימי" בתוך הקהילה המוסלמית ולא של ג'יהאד נגד ישראל והמערב. השיח' יאסין וחבריו חשבו שיש לדחות את המאבק המזוין בישראל עד שתקום המדינה האיסלאמית שתיקח על עצמה קידום משימה זו. יתרה מזו, הואיל ולדידם ישראל היא פועל יוצא של נטישת הנורמות והערכים האיסלאמיים, הרי רק לאחר שיושלם תהליך האיסלאמיזציה של החברה וכש"השריעה" תתבסס במלואה, יעלה בידם של המוסלמים להכניע את ישראל. בנסיבות אלה, האופי הכללי-מוסלמי של אל-מוג'מע השתקף ביחסים ההדוקים ששררו בין הארגון לבין מוסדות איסלאמיים בסעודיה ובירדן. קשרים אלה סייעו לארגון באיסוף תרומות בארצות ערב השכנות ובחיזוק מעמדם של פעיליו מחוץ לאזור יהודה ושומרון (להלן: איו"ש) ולרצועת עזה, אזורים שכונו בישראל "השטחים".

השיח' יאסין ואנשיו דאגו לעדכן את מפקדת הממשל הצבאי הישראלי שפניהם מועדות לפעילות לגיטימית, וניצלו כל הליך חוקי לביסוס אחיזתם במוקדי כוח מרכזיים באזור. בניגוד אליהם הם העמידו את הקומוניסטים ואנשי השמאל, שבהשפעת תרבות המערב, "אם כל חטאת" על פי השקפתם, סטו לטענתם מדרך האיסלאם, נטשו את עקרונותיו וחרתו על דגלם חילוניות וכפירה.

חרף גישתם הסבילה ביחס לישראל לא הסתפקו השיח' יאסין וחבריו לדרך בהטפה ובשכנוע לקיום מצוות האיסלאם, אלא כפו זאת בכוח, בייחוד בכל הקשור להתנהגותן של הנשים ולמניעת הפצתם ומכירתם של סמים, משקאות חריפים וקלטות פורנוגרפיות, וכן במניעת פעילות משותפת לבנים ולבנות. השימוש בכוח ברצועת עזה נעשה נפוץ ותדיר במאבק הפוליטי עם מתנגדי הזרם האיסלאמי מקרב הקבוצות הלאומיות, ובעיקר מול גורמי השמאל.

עם התבססות האחים המוסלמים ברצועת עזה במסגרת אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי פעל השיח' יאסין לחזק את מוטת השליטה של התנועה גם באמצעות השתתפות בפעילותן של אגודות מקצועיות כמו רופאים, מהנדסים, מורים, עורכי דין וסטודנטים, וכן במסגרת ועדי עובדים וגופים ציבוריים שונים, הכל במאמץ לדחוק את רגלי הזרם הלאומי-חילוני מהנהגתם של גופים אלה.

בשנת 1982 התקיימו בעזה הפגנות המוניות אלימות בחסות אל-מוג'מע. במהלכן הוצתו חנויות לממכר משקאות חריפים בבעלות נוצרית ונסגרו בתי עינוגים (קולנוע, קזינו ובתי קפה). המפגינים הרסו ושרפו כמה פעמים את משרדיו של "הסהר האדום הפלסטיני", שבראשו עמד ד"ר חיידר עבד א-שאפי (אל-שאפי), שנחשב לראש מחנה

השמאל ברצועת עזה וזוהה בשטח כקומוניסט, ואשר לימים היה ראש המשלחת הפלסטינית לשיחות השלום עם ישראל בעקבות "ועידת מדריד" (באחד המקרים חילץ אותו כוח של צה"ל בעור שיניו מזעם הפעילים המוסלמים). הפגנות אלה היו בגדר מבחן כוח ראשון ומרשים של אל-מוג'מע והכשירו את הקרקע להמשך פעילותה עד לפרוץ האינתיפאדה הראשונה ב-9 דצמבר 1987.

פעילותה של אגודת אל-מוג'מע כוונה ביסודו של דבר כלפי פנים, בהתמקדה במטרה ארוכת טווח – עיצובה מחדש של החברה המוסלמית. בעשר השנים מאז הקמתה ועד דצמבר 1987 נקט השיח' יאסין שורה של פעולות לחיזוק מנגנון ה"דעוה" – פיתוח התשתית האיסלאמית, הדתית והאזרחית ברצועת עזה. כך למשל השתלטו אנשיו על עשרות רבות של מסגדים באזור ואף הקימו בעצמם מספר מסגדים, הופעלו אגודות צדקה איסלאמיות, מרפאות ובנק דם, ספריות, מרכזי תרבות ומועדוני נוער, ונפתחו בתי ספר וגני ילדים ומיד הוטמעו בהם עקרונות האיסלאם מבית מדרשם של האחים המוסלמים – הכל בהסכמה שבשתיקה של ישראל. כמו כן הוקמו חוגים ללימוד הקוראן, מרכזי חינוך מקצועי לנשים וקבוצות נוער וספורט. במקביל, נעשה שימוש נרחב בתרומות לצדקה כדי לסייע לנזקקים ולהרחיב את פעילות מוסדות אל-מוג'מע.

ראוי לציין שליד המסגדים הוקמו מרכזי תרבות ללימוד ולהעשרה ובהם ספריות מקצועיות, ובחלקם הוקצו חדרים להתעמלות ולפעילות ספורטיבית, כגידו וקראטה, וכן למרפאות שיניים. לצד המסגדים הופעלו מרכזים לחינוך איסלאמי ולשירותי רווחה מסובסדים כגון מרפאות, מעונות יום וארוחות. בדרך זו הפך כל מסגד בשכונה למוקד חברתי ולמרכז פעילות בקרב האוכלוסייה וסביבו התפתחו מוסדות רווחה וסעד, בהתאם לאמצעים ולצרכים. באותן שנים ניתן היה להבחין בסימנים בולטים של התחזקות התודעה הדתית והתגברות תופעת ה"חזרה בתשובה" בקרב הציבור. הדבר התבטא בעיקר בריבוי מספרם של המתפללים במסגדים ושל הצמים בחודש הרמדאן, בגידול זקן בקרב צעירים רבים, ובשימוש בכיסוי ראש ובגלימה בקרב נשים.

פעילותו החברתית-תרבותית של אל-מוג'מע לא פגעה במבנה ההיררכי החשאי שעליו הייתה אמונה תנועת האחים המוסלמים, שיחידותיו העיקריות היו ה"משפחה" (אסרה) וה"סניף" (שעבה). למעשה העניקה פעילות זו למוסד זה ולאחים המוסלמים בכלל מעמד מוגן מבחינת שלטונות ישראל. במובן זה זכו האחים המוסלמים ביתרון ברור על הכוחות הלאומיים המאורגנים במסגרת אש"ף, שכן המסגד העניק להם סביבה מוגנת יחסית מעינו הפקוחה של הממשל הישראלי, ובתוכו יכלה התנועה האיסלאמית להכות שורש ולצבור תמיכה ציבורית. כך הוכפל מספר המסגדים ברצועת עזה בין 1967 ל-1986: מ-77 ל-150 (או 170 לפי הנהלת מחלקת ההקדשים [וקף]). עד 1989 הגיע מספר המסגדים לכ-200. רוב המסגדים היו פרטיים ובלתי תלויים במחלקת ההקדשים הרשמית.

תחום חשוב אחר שאליו חדרה אגודת אל-מוגי'מע בהשראתו ובהנחייתו של השיח' יאסין היה תיווך ויישוב סכסוכים בין-משפחתיים באמצעות ועדת הפיוס של הארגון. בחברה מסורתית בעלת מבנה חמולתי המבוסס על קשר דם, כמו החברה הפלסטינית, המשפט המנהגי של תיווך ובוררות מוסכמת הוא המנגנון העיקרי ביישוב סכסוכי משפחה. מכיוון שהמשפט המנהגי מעניק מלכתחילה יתרון למשפחה החזקה ביותר, היה לפעילות ועדת הפיוס מטעם אל-מוגי'מע, שנחלצה להגנתם של בני השכבות העניות והחלשות, כוח משיכה רב בקרב האחרונים.¹⁷

אגודת אל-מוגי'מע לא הסתפקה בפעילות חברתית בתוך הרצועה. היא פיתחה גם קשרים בינלאומיים בעיקר עם סעודיה, וזו העניקה לה סיוע כספי רחב. הדבר איפשר לראשי התנועה לטפח קאדרים מתוך אוכלוסיית הסטודנטים הפלסטינים במדינות ערב באמצעות סיוע כספי והכוונה רעיונית ולהעניק לסטודנטים מהרצועה מלגות לימודים בסעודיה ומחוצה לה.¹⁸

גולת הכותרת במאמץ לביסוס הפעילות האיסלאמית ברצועת עזה הייתה כאמור ההשתלטות על האוניברסיטה האיסלאמית אל-אזהר בעזה. השיח' אחמד יאסין ואנשיו סייעו לחברי האחים המוסלמים לדחוק מן המוסד את רגלי ההנהלה, שזוהתה עם הפתח, התנועה הגדולה והדומיננטית במסגרת אש"ף. בפעולה זו התבלט פעיל מרכזי בתנועה, ד"ר חיי'י אל-ארה (אל-אע'א), שפעל בסעודיה. השתלטותם של האחים המוסלמים על המוסד הושלמה בעקבות הבחירות למועצת הסטודנטים בינואר 1983, שבהן ניצח הגוש האיסלאמי. אחרי ניצחון זה הצטרף רשמית סגל המרצים באוניברסיטה בראשותם של ממלא מקום הרקטור, ד"ר מוחמד סיאם (ציאם) וכן ד"ר מחמוד א-זהאר וד"ר עבד אלעזיז א-רנתיסי (אל-רנתיסי) לשורות אגודת אל-מוגי'מע. בהדרגה הלכה והצטמצמה נוכחותם של נאמני אש"ף באוניברסיטה, שלא קיבלה הכרה מהממשל הישראלי (ועקב כך כונתה על ידו מכללה ולא אוניברסיטה), אך הדבר לא מנע את התרחבותה. הצטרפותה של קבוצת האקדמאים הצעירים לאל-מוגי'מע הוסיפה נופך אינטלקטואלי לאגודה ושינתה במידה רבה את הדימוי השלילי שהיה לה בקרב הציבור הרחב.

השתלטותה של אל-מוגי'מע על האוניברסיטה הייתה הישג חשוב לשיח' יאסין – כפי שהעיד על כך בשיחות עם כותב המאמר – וביטאה צעד נוסף לקראת ביסוס מעמדה של האגודה ברצועת עזה על חשבון הזרם הלאומי החילוני בהנהגת פתח. מאמצע שנות השמונים נעשתה האוניברסיטה המרכז לפעילות אל-מוגי'מע ברצועת עזה, וקשריה עם תורמים ומקורות מימון איסלאמיים חיצוניים היו לעורק חיים חשוב של מוסדות האחים המוסלמים בכלל.¹⁹

הצלחתו של השיח' יאסין התמקדה אפוא בהפיכת אל-מוגי'מע אל-איסלאמי מאגודה דתית פנאטית קיקיונית למסגרת ארגונית המרכזת בידה שליטה והשפעה ציבורית

רחבה והדוגלת באורינטציה כלל-איסלאמית ואנטי-חילונית. מכוח זה הציבה האגודה בהנהגתו של השיח' יאסין איום רציני על מעמדו הציבורי-ארגוני של אש"ף ברצועת עזה, שעד אותה שנה נהנה מתמיכה עממית ומגיבוי ציבורי חסר תחרות.

אל-מוגי'מע לא בחלה בשימוש באמצעי הטרדה והפחדה לשם השתלטותה על הרחוב בעזה. מעבר להפצת כרוזים נגד יריביהם ממחנה השמאל היו מעורבים פעיליה הצעירים במעשי בריונות כדקירות בסכינים, שבירת עצמות בגרזינים והתזת חומצה. המאבק התמקד בין כותלי האוניברסיטה האיסלאמית, אחד ממוקדי הכוח הפוליטיים החשובים בעזה – אם לא החשוב שבהם. המערכה ניטשה בין האחים המוסלמים לבין החזית העממית לשחרור פלסטין – ארגון השמאל הלאומני העיקרי בעזה של טרם האינתיפאדה, שהוא חלק מאש"ף. פעילי האחים המוסלמים לא הכחישו, כי בימים שלפני פרוץ האינתיפאדה הייתה מטרתם העיקרית לפגוע באנשי החזית העממית. הם תירצו זאת בכך שבראש הארגון עמד מנהיג נוצרי. השיח' יאסין, טענו, לא יכול היה לשאת את המחשבה כי לא-מוסלמי נושא את דגל המאבק.²⁰

במשך שנת 1986 הלכו ותכפו מעשי הבריונות, וכמה מראשי האחים המוסלמים עצמם, ובהם הד"ר איברהים אל-יאזורי, יו"ר מועצת אל-מוגי'מע אל-איסלאמי, נפגעו אף הם. מנגד נפגע ד"ר רבאח מהנא מראשי החזית העממית וסגן יו"ר אגודת הרופאים – קיצוניים דתיים תקפו אותו, ובמכות רצח שברו את גפיו. לפעילי החזית העממית לא היה שום סיכוי במאבק הבין-ארגוני. רצועת עזה הייתה מאז ומתמיד דתית, וקשיי החיים תחת הממשל הישראלי עוד הגבירו את האדיקות בקרב האוכלוסייה. הקמתה של אגודת אל-מוגי'מע אל-איסלאמי ופתיחת האוניברסיטה האיסלאמית לאחר מכן העניקו לאחים המוסלמים אמצעי יעיל ביותר להפיץ את משנתם. הבחירות שהתקיימו לאגודת הסטודנטים של האוניברסיטה האיסלאמית ב-1986 שיקפו יחסי כוחות לא מעודדים – שני שלישים הצביעו בעד האחים המוסלמים ושליש בלבד בחרו בגורמים הלאומיים החילוניים.

בהנחייתו של השיח' יאסין השתלטה אגודת אל-מוגי'מע על כ-20 מסגדים ציבוריים שבאחריות הממסד הדתי השרעי ונגסה בחלק מנכסי מחלקת ההקדשים. השיח' הורה לקרוא למסגדים רבים על שם עז א-דין אל-קסאם,²¹ שממנו שאב את השראתו. במקום "כלי הקודש" – בין שהיו אלה שיחיים של האחים המוסלמים, שהיו מסויגים מאוד משלטון ישראל ולא סברו שהגיע הזמן לפעול נגדה, ובין שהיו אלה ממונים מטעם מנהלת הוקף שהייתה כפופה לשלטון ואשר הורגלה לדפוסים של דו-קיום עימו – מונו צעירים מאנשי השיח'. אלה השתלטו על במות המסגדים וניצלו אותן להשמעת דברי בלע ונאצה נגד היהדות ומדינת ישראל במעטה של דרשות דתיות. המסגדים שהיו שייכים לאל-מוגי'מע הפכו במרוצת הזמן למוקדים של פעילות חתרנית ושל הפרות סדר וכן למקומות מחבוא של אמצעי לחימה. בכך שינה השיח' יאסין את יעדיו של המסגד: לא עוד מקום לתפילה בלבד, אלא מרכז פעולה פוליטי וארגוני. בעיניו

הייתה התקופה זהה לזו של ימי התפשטות האיסלאם בדור המוסלמים הראשון, ולמסגד הוא ייעד את התפקיד שנתן לו הנביא מוחמד – בסיס פעולה להתפשטות מדינית וצבאית.²²

מעמדו המתחזק של השיח' יאסין בתקופה זו בא לידי ביטוי גם בפעילותו בתחום פתרון סכסוכים מקומיים – בתחומי הנישואין והגירושין, ענייני ירושה, סכסוכי בעלות על אדמות וכיו"ב. הוא שימש גם כבורר וכחבר בוועדות בוררות במסגרת ניסיונות פישור בסכסוכים ברחבי הרצועה.

תקופת המאסר הראשונה והשחרור המוקדם במסגרת "עסקת ג'יבריל"

ב-15 ביוני 1984 נעצר השיח' יאסין על ידי שלטונות ישראל והועמד לדין בפני בית המשפט צבאי באשמת החזקת נשק ואמצעי לחימה בביתו והקמת ארגון מחתרתי ששם לו למטרה להיאבק בגורמים לא-דתיים בשטחים ולפעול להשמדת ישראל, ועל חורבותיה להקים מדינה איסלאמית. כן נטען שההתארגנות בראשותו השתמשה בסכומי כסף שהתקבלו מפעילים איסלאמיים בירדן לשם רכישת כמויות גדולות של אמצעי לחימה. פרסומים איסלאמיים ציינו את מעצרו של השיח' יאסין בהבלטה והוסיפו, כי השופט הישראלי שדן אותו אמר שאילו הנשק שבו החזיק השיח' היה בא לידי שימוש, היה הדבר ממיט אסון על ישראל.²³

השיח' טען במשפט, כי החזיק בנשק ובאמצעי הלחימה האחרים רק לצורך התגוננות מפני גורמי הפתח והשמאל ולא לצורך ביצוע פיגועים (בפני כותב המאמר הודה, כי השתמש בטיעון זה רק כדי להקל בעונשו).²⁴ הטיעון נדחה, ובפסק הדין שהוצא בתום משפטו נכתב בין היתר: "מדובר בחבורה שעברה משלב האמונה לשלב המעשה והצטיידה בכמות גדולה של נשק. קשה לדמיין מה היה קורה לולא נחשפה ההתארגנות והיה נעשה שימוש בכלי הנשק. כוונתם לחסל את מדינת ישראל ולהקים תחתיה מדינה איסלאמית לא נשארה בגדר חלום, אלא החלה לקבל משמעות מעשית".²⁵ השיח' יאסין נדון ל-13 שנות מאסר (נאשמים אחרים שהועמדו לדין עימו נדונו לתקופות מאסר בין תשע ל-12 שנים), אך כלל לא השלים את תקופת המאסר: הוא שוחרר פחות משנה אחר כך, במאי 1985, במסגרת מה שכונה "עסקת ג'יבריל" – חילופי שבויים בין ישראל לארגון "החזית העממית – המפקדה הכללית" שבראשו עמד אחמד ג'יבריל. כשחזר לביתו המשיך השיח' יאסין בפעילותו מן הנקודה שבה הפסיק עם מעצרו.

הנשק ואמצעי הלחימה שנמצאו ברשותו של השיח' יאסין נרכשו במסגרת ארגון צבאי שבהקמתו הוחל כבר בשנת 1982 על רקע התמוטטות אש"ף במלחמת לבנון. באותה עת הקים השיח' ברצועת עזה ארגון שנשא את השם "אל-מג'אהדון אל-פלסטיניון" והיה אגף צבאי של האחים המוסלמים. הארגון פעל להקמת תשתית מבצעית למאבק בישראל, ובכלל זה איסוף נשק ואמצעי לחימה אחרים והכנת פיגועים נגד כוחות

הביטחון. מאחר שהקמת הארגון היתה חפוזה, הוא נחשף במהירות על ידי כוחות הביטחון הישראליים. איתור של אמצעי לחימה בביתו של השיחי' יאסין הביא להקפאת פעילותו של הארגון.

ככל הנראה, אירועים אלה הם שהובילו להחלטתו של השיחי' להקים מנגנון ביטחוני חדש למאבק בישראל. בראשית שנת 1986 הקים השיחי' יאסין במסגרת אל-מוג'ימע את ארגון אל-מג'יד (תהילה או תפארת בתרגום מילולי; מג'ימע ג'יהאד ודעוה בראשי תיבות, כלומר קבוצת ג'יהאד והטפה), בניסיון לשמור על חלק מתכניו המקוריים של ארגון האחים המוסלמים. מטרתיה של ההתארגנות, שנחשבה לימים לאגף הצבאי של חמאס, היו לכפות על האוכלוסייה אורחות חיים על פי ההלכה האיסלאמית ולהעמיק את החדירה אליה – באמצעות איסוף מידע מודיעיני על אנשים שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל ועל כאלה שסטו מדרך האיסלאם כגון גנבים, סוחרי סמים, סרסורי זונות, מוכרי משקאות חריפים וסוחרים בקלטות פורנוגרפיות ולהענישם.²⁶ כאשר ניסה השיחי' יאסין להטות את פעילות האחים המוסלמים לכיוון הג'יהאד, הוא היה חייב לכלול בשם הרשמי גם את נושא ההטפה. לתוך ארגון אל-מג'יד הכניס השיחי' שני ארגונים איסלאמיים קטנים שלא מצאו את מקומם במסגרת האחים המוסלמים, אבל גם לא רצו להשתלב בארגון הג'יהאד האיסלאמי.²⁷

הלקח שהופק מההתארגנות הכושלת לאיסוף נשק שנחשפה בשנת 1984 בא לידי ביטוי בהקפדה על כללי המידור ובהפקדת ההתארגנות החדשה, מג'יד, בידי פעילים פחות בכירים ובלתי מוכרים אך בראשותו של השיחי' יאסין עצמו. הארגון החשאי החדש הקים רשת של תאים בכל רחבי הרצועה והחל בפעילות אלימה כנגד מי שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל. באישורו של השיחי' יאסין וייתכן שבגיבוי פסק הלכה (פתוה) מצידו אף הוצאו להורג כמה ממי שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל.

בהנהגת הארגון שותפו עבד אל-רחמן תמראז, מחלק גז ממחנה הפליטים ג'בליה, איבראהים מקאדמה מדיר אל-בלח והד"ר מוחמד איבראהים מלאח משכונת סג'יאעיה בעזה. באפריל 1987 יצא תמראז לירדן בהוראתו של השיחי' יאסין במסווה של ביקור משפחתי, שם נפגש עם יוסף אל-עזים (ע'טים), חבר פרלמנט ירדני וממנהיגי האחים המוסלמים בירדן. תמראז ביקש מאל-עזים לסייע לו בהשגת נשק עבור הג'יהאד. אל-עזים הפקיד בידי 800 דינר כתשלום ראשון לשם קניית נשק. בשובו לרצועת עזה החל תמראז בניסיון לקנות נשק ונעזר בד"ר מחמוד שהאב, רוקח מג'בליה ומפעילי האחים המוסלמים. שהאב גייס לעזרתו את גיסו מוחמד סמרה ופעילים נוספים. במסגרת ניסיונותיהם לרכוש נשק הם הגיעו לחייל יהודי מבאר שבע שגנב נשק ממחנה צבאי ליד העיר והסכים למכור להם אותו.²⁸ בשנת 1987 הועמד בראש מג'יד סלאח שחאדה, מטיף בכיר והממונה על ענייני הסטודנטים באוניברסיטה האיסלאמית. הוא הרחיב את פעילותה של הקבוצה ודאג למידור קפדני בין פעיליה.²⁹

בעקבות שחרורו מהכלא הישראלי התפטר השיחי' יאסין מראשות אל-מוג'מע והצהיר כי מעתה ואילך יתפנה לפעילות חינוכית-חברתית ויחדל לעסוק בפוליטיקה. בשיחה עם כותב המאמר הבהיר כי עשה זאת מסיבות בריאות, אך למעשה חתר לכך שהאגודה, שפעלה רשמית באישור שלטונות ישראל ובהתאם לחוק, לא תהיה מזוהה עם פעילות בלתי חוקית ובייחוד עם רכישת נשק ואמצעי לחימה. הרוקח העזתי ד"ר איבראהים אל-יאזורי תפס פורמלית את מקומו בראשות האגודה, אך מאחורי הקלעים המשיך השיחי' יאסין למשוך בחוטים, ומעמדו כאב הרוחני של התנועה האיסלאמית ברצועת עזה הלך והתבסס.³⁰

המעבר מ"דעוה" ל"ג'יהאד" – הקמת תנועת חמאס

ימים אחדים אחרי פרוץ האינתיפאדה הראשונה, בפגישה חשאית שהתקיימה בביתו של השיחי' יאסין בעזה ב-11 בדצמבר 1987, נוסדה פורמלית תנועת חמאס. לצידו של השיחי' השתתפו באותה פגישה שישה פעילים בולטים באגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי: ד"ר עבד אל-עזיז א-רנתיסי, סלאח שחאדה, מוחמד שמעה, עיסא א-נשאר, עבד אל-פתאח דח'אן ואיבראהים אל-יאזורי.³¹ שלושה ימים אחר כך, ב-14 בדצמבר, הופץ הכרוז הראשון מטעמה, שנוסח על ידי השיחי' יאסין עצמו.³² מועד הפצתו נקבע כתאריך הרשמי של הקמת התנועה, והוא מצוין מדי שנה במפגנים ובעצרות עממיות.³³ חשוב לציין שכרוזים בחתימת חמאס כבר הופצו קודם לכן בעזה, מה שעשוי ללמד כי ההכנות להקמת התנועה הבשילו עוד קודם לפרוץ ההתקוממות, וכי זו הייתה בגדר זרז אחרון להתארגנות התנועה.

הקמת התנועה החדשה לוותה בהתלבטות קשה ובוויכוחים פנימיים. שלא כמו הארגון המתחרה – הג'יהאד האיסלאמי – אשר לא רק תמך באלימות אלא דחף לקראתה בכל הכוח, היו שגרסו בקרב ראשי האחים המוסלמים כי היגררות אחר המאורעות תטה את התנועה מן הדרך שהתוותה לעצמה ובסופו של דבר תפגע בה. היו בהם שחששו, כי ההתפתחויות החדשות יחייבו אותם להיכנס לבריתות עם כוחות ה"רחוב". היו אף שהביעו חשש שישראל תתגבר על ההפגנות ושהאחים המוסלמים יסורו מדרכם הסלולה. אם ישראל לא תצליח להתגבר על ההפגנות האלימות, גרסו המתנגדים, היא עלולה למסור את רצועת עזה לירדן, התפתחות המנוגדת לאינטרסים של האחים המוסלמים.

השיחי' יאסין העיד בפני כותב המאמר כי גילה התלהבות ועמדה ברורה בעד ההצטרפות לעגלת המאבק במסגרת האינתיפאדה. הוא לא הבין מדוע יש לחשוש מבריתות עם כוחות נוספים, וסבר כי החזרה לכל שלטון ערבי-איסלאמי עדיפה מהישארות תחת כיבוש ישראלי-יהודי. הוא פירט את ההשפעות התרבותיות המשחיתות של השלטון הישראלי-יהודי על נפשו של הנוער המוסלמי, שייפסקו אם יחזרו הפלסטינים לשלטון ערבי-איסלאמי. בסופו של דבר התקבלה דעתו, ופעילי האחים המוסלמים הצטרפו

למאבק לא בשמם הוותיק אלא תחת השם החדש – חמאס. האינתיפאדה וחמאס נולדו אפוא יחדיו וכמעט במקביל, והקמתו של הארגון החדש בישרה כי האחים המוסלמים מתגייסים מעשית ורשמית להתקוממות. התפרצותה של האינתיפאדה ב-9 בדצמבר 1987 הכניסה את אל-מוג'מע למצוקה אידאולוגית לנוכח הימנעותה המוצהרת ממאבק אלים בכיבוש הישראלי והתמקדותה בפעילות חינוכית – דתית וקהילתית.

נוכח השינוי במאזן הכוחות בשטח לטובת אש"ף מזה והג'יהאד האיסלאמי מזה נאלצו השיחי' יאסין וחבריו להסתגל למציאות החדשה שהתפתחה ברצועת עזה ולהיענות ללחצי המנהיגות הצעירה של האחים המוסלמים לאמץ קו מיליטנטי פעיל ולעלות על עגלת האינתיפאדה בהתאם לציפיות ולהלכי הרוח של הציבור. פעילי אל-מוג'מע היו מוכנים מבחינה ארגונית ופסיכולוגית למעבר למאבק מזוין נגד ישראל.

בהקמת החמאס נתן השיחי' יאסין הכשר לג'יהאד כאמצעי לגאולה לאומית ואיסלאמית גם יחד תוך הכרה במעמד הבכורה של המאבק המזוין כאמצעי מרכזי להשגת המטרה. עד כמה הייתה הקמתה של החמאס ספונטנית ובלתי מתוכננת תעיד העובדה, שרק בינואר 1988 הוחל בבניית התשתית הארגונית למסגרת החדשה, בהנחייתו האישית של השיחי' יאסין, גם באיו"ש ובירושלים. על ביצוע משימה זו, שתחילתה בהעברת כרוזי חמאס מעזה והפצתם באיו"ש ובירושלים, הופקד ג'מיל חמאמי, פקיד משרד ההקדשים בשכם. השיחי' עצמו, שעמד בראש אל-מוג'מע, הפך למנהיגה המוכתר של חמאס. הוא לא תיפקד כמנהיג רוחני בלבד, אלא היה מעורב בהיבטים מבצעיים של מהלכי התנועה – נתן הכשר הלכתי לפעולותיה ואף הנחה וכיוון את מבצעי האלימים נגד יעדים צבאיים ואזרחיים ישראלים. הוא היה פעיל בניסוח כרוזי התנועה ובהפצתם, בגיוס ובקבלה של סיוע כספי מחו"ל ובניהול קשרי התנועה עם שלוחות האחים המוסלמים בירדן ובמקומות אחרים. בהתבטאויותיו לתקשורת באותה עת הבלית את החלק המרכזי והמוביל של הזרם האיסלאמי בהנעת גלגלי האינתיפאדה.³⁴

בשורה של התבטאויות לתקשורת הדגיש השיחי' יאסין את חלקה של התנועה האיסלאמית בפרוץ האינתיפאדה. בראיון לעיתון "אלא פלסטין", מ-25 במרס 1989, ציין בתשובה לשאלה ביחס לגורמים העומדים מאחורי האינתיפאדה, כי "כל העם בשטחים הכבושים היה מאחורי האינתיפאדה... לפי דעתי ועל פי מה שאני חש דרך הפעילות היום-יומית, הגורם הפעיל באינתיפאדה והעיקרי בה הוא הגורם האיסלאמי בשיתוף זרמים אחרים".

בראיון לטלוויזיה הישראלית ב-16 בספטמבר 1988 אמר השיחי': "מי שמוביל באינתיפאדה הם הנערים והנערות ואפילו הילדים... אבל יש לשים לב לכך שכל ההפגנות הגדולות יצאו מהמסגדים והמפגינים קראו אללה אכבר". בתשובה לשאלה "מי הכוחות המניעים ברצועת עזה?", הוא השיב: "לא נוכל לקבוע... כולם נמצאים

[בשטח]... אני חושב שהזרם האיסלאמי [עומד] בראש". על השאלה אם הזרמים האיסלאמיים הם ש"התחילו" ענה בחיוב, וכשנשאל לגבי תפקידם של הזרמים הלאומיים השיב, כי הם "נכנסו לאחר מכן והשתתפו באינתיפאדה".

ביסודו של דבר, מייסדי חמאס בראשם השיח' יאסין נמנו עם פעיליו המרכזיים של אל מוג'מע. הנהגת הארגון כללה מלבד השיח' שורה לא מבוטלת של אנשי דת ובהם השיח' נמר חמדאן מח'אן יונס, עימאד פאלוג'י, מוחמד סדר (צדר) ועבד אל-פתאח ד'ח'אן ממחנה הפליטים נוסיראת (נציראת) וכן מרצים ופעילים באוניברסיטה האיסלאמית בעזה דוגמת סלאח שחאדה, שהיה גם הדובר של התנועה עד למעצרו ב-1988, שעליו הוטל להוציא את הכרוזים ולקיים את הקשרים עם ירדן, הד"ר מחמוד א-זהאר, עאטף עדואן, עבד אל-עזיז א-רנתיסי ואיסמאעיל הניה; מהנדסים – עימאד אל-עלמי, איסמאעיל אבו שנב ועיסא א-נשאר; רופאים ורוקחים – איבראהים מקאדמה, איבראהים יאזורי ומוסא אבו מרזוק; מורים ופקידים – מוחמד שמעה, סיד אבו מסמאת, ח'אלד אל-הנדי, מחמד סיאם ואחמד בחר; וכן פעילי אגודות ובהם נזאר עודאללה (עוצ'אללה). אל אלה הצטרפו גורמים שונים בעלי רקע פלילי ש"חזרו בתשובה", למשל מוחמד שראתחה שעמד בראש חוליית ג'בליה, שאנשיה חטפו ורצחו את חיילי צה"ל אילן סעדון (ינואר 1988) ואבי ספורטס (מאי 1989).

הקמתה של חמאס בהנהגתו של השיח' יאסין סימנה שינוי ותמורה באסטרטגיה שעד לפרוץ ההתקוממות הוכתבה על ידי אגודת אל-מוג'מע. שלא כגישה המקורית של האגודה, שגרסה מתן עדיפות לתיקון פני החברה, כלומר ל"חזרה בתשובה", ורק לאחר מכן הפניית הפעילות למאבק בישראל, העמיד עתה חמאס את הפעילות נגד ישראל במטרה מוצהרת לכוון מדינה איסלאמית בכל שטחה של "פלסטין ההיסטורית" בראש סדר הקדימויות, או לפחות במקביל להמשך המאמץ לשינוי פני החברה מבפנים. מבחינה זו נחשבת הקמתה של התנועה החדשה כסוף תהליך ההתנתקות של השיח' יאסין וחבריו מן האופי הקודם של פעילות האחים המוסלמים וכראשית קבלת העקרונות האידיאולוגיים של הג'יהאד האיסלאמי. עם זאת, הם לא נטמעו בשורות הג'יהאד, לא התקשרו עם איראן, שמרו אמונים לסעודיה והמשיכו את המאבק נגד אש"ף. קו זה לא היה נחלתם של כל פעילי אל-מוג'מע, והיו מתוכם שבעקבות זאת פרשו מן האגודה, כדוגמת השיח' מחמוד דרדונה ממכהפר ג'בליה. בעקבות מהלך זה גם נוצר נתק זמני בין השיח' יאסין לבין השיח' עבדאללה נימר דרוויש, ראש התנועה האיסלאמית בישראל, שעד אותה עת היה מהאישים המקורבים ביותר לשיח' יאסין.

השיח' יאסין, שאימץ את רעיון עליונותה של הפעילות להעמקת החזרה לדרך האיסלאם בקרב הפלסטינים, חלק על דרכי המימוש של יעד זה. בעוד דור השיח'ים הישן לא פנה לאלומות וסבר שה"חזרה בתשובה" צריכה להיעשות בדרכי שכנוע ונועם בלבד, פנה יאסין לאלומות פנימית. מאבקיו ערב האינתיפאדה התרכזו בהשתלטות על מסגדים ובהפיכתו של כל מסגד חדש לבסיס פעילות. ארגון אל-מוג'מע וחבורות הנוער

שהיו מאוגדות סביבו היו ה"חיילים" בהתפשטות ההיקפית. היעדים ללחץ שהפעיל באותה עת היו השיחיים מן הדור הישן; במקביל הוא פעל נגד סוחרי סמים, בעלי מועדונים ובתי קפה והפעיל לחץ גם על משתפי פעולה עם ישראל. על רקע זה, עם פרוץ האינתיפאדה כבר היתה בידיו תשתית צבאית-מבצעית, זו ששימשה בתחילה למאבקים הפנימיים, והוא יכול היה להפנותה נגד ישראל.

ב-18 באוגוסט 1988, כשמונה חודשים לאחר ייסודה, הפיצה חמאס בהנחייתו של השיח יאסין³⁵ את מצעה – "אמנת תנועת ההתנגדות האיסלאמית – פלסטין, חמאס", המוכר בשם המקוצר "אמנת חמאס" (מת'אק חמאס). זהו מסמך יסוד אידאולוגי המפרט את עמדותיה של האגודה.³⁶ תוכנו ביטא במידה רבה הפקעה של עקרונות הלאומיות הפלסטינית של אש"ף ויציקתם לתוך עולם האמונה והמושגים של האיסלאם. עיקרי המסמך, שלדברי השיח יאסין בשיחה עם כותב המאמר היה לו חלק מכריע בניסוחו, קובעים כי יש לשחרר את אדמת פלסטין ולהשיבה לחיק האיסלאם באמצעות מלחמת קודש כנגד היהודים, דחייה על הסף של כל יוזמות השלום הטומנות בחובן ויתור על חלק כלשהו, ולו הקטן ביותר, מפלסטין, ונקיטת דרך הג'יהאד כאמצעי היחיד והמועדף להשבת "האדמות הכבושות" לחיק האיסלאם.

מעצרים של ראשי התנועה בספטמבר 1988 פגע קשות במבנה הארגוני שלה. השיח יאסין חשש שגל מעצרים נוסף יכלול גם אותו, ולפיכך פעל במהירות לארגונה של התנועה על בסיס גאוגרפי ממודר ולגיבושה של הנהגה חדשה. בינואר 1988 הזמין השיח את ג'מיל חמאמי איש האחים המוסלמים באיו"ש להצטרף לתנועה. חמאמי הסכים, חמאס התחילה לבסס את נוכחותה גם באיו"ש, וגם שם נקבעו אזורים אחריות גאוגרפיים שונים.³⁷ תחת הנהגתו של יאסין נוסדו במהלך שנת 1988 סניפים של חמאס בערים שונות באיו"ש, שהיו כפופים להנהגה בעזה.³⁸ לצעד זה היתה חשיבות כפולה: האחת, שהתנועה שצמחה ברצועת עזה שילחה זרוע גם לאיו"ש ואיגפה בכך את מדינת ישראל, והשנייה, שאחרי מעצרה של הנהגת חמאס ברצועת עזה דאגו פעילי התנועה באיו"ש להמשך הופעתם הסדירה של כרוזי התנועה.

השיח יאסין פנה לאיסמאעיל אבו שנב, סגן יו"ר אגודת המהנדסים, שבמסגרת ההנהגה הראשונה של התנועה הופקד על פעילות חמאס בצפון הרצועה. הפנייה אליו נעשתה באמצעות נזאר עודאללה, פעיל בולט של אל-מוג'ימע בדרום רצועת עזה. עודאללה הסביר לאבו שנב, כי בשל היותם המובילים בפעילות חמאס לאחר המעצרים שביצעה ישראל, מוטלת עליהם החובה לפעול במרץ לגיבושה של הנהגה חדשה, שתתבסס על חלוקת הרצועה לשלושה מערכי פעילות: ביטחוני (איסוף מודיעין על המתרחש באינתיפאדה ועל חשודים בשיתוף פעולה), צבאי (אימון חברים בשימוש בנשק, הכנת אמצעי לחימה וביצוע פיגועים) ופעילות במסגרת האינתיפאדה (הפרות סדר, כתיבת סיסמאות, אכיפת שביתות כלליות על פי הנחיות של הנהגת התנועה). במקביל פעל עודאללה לכינון מערך צבאי לביצוע פיגועים, המבוסס גם הוא על חלוקה

אזורית של השטח.³⁹ במסגרת זו פעלה חוליית ג'בליה, שבראשה עמד מוחמד שראתחה, ואנשיה – מוחמד נזמי נסאר ומוחמד מבחוח – היו האחראים לחטיפתם ולרציחתם של אבי ספורטס ואילן סעדון. בעקבות רצח החייל ספורטס סירב יאסין לאשר מיקוח עם שלטונות ישראל מחשש שהודאה במעשה תביא לתגובה ישראלית חמורה כנגד חמאס ומוסדותיה ברצועת עזה, מה עוד שהתנועה נמצאה בתהליך התאוששות מגל המעצרים הראשון שבוצע בשירותיה בספטמבר 1988. כמו כן מונו איסמאעיל אשקר ונביל סולאחה (צואלחה) לאחראים על האגף הביטחוני בחמאס, שבתחום טיפולו היו גם הדפסת הכרוזים ברצועת עזה והפצתם.⁴⁰ הרצועה חולקה לחמישה אזורי פעילות, ובראש כל אחד מהם עמד אחראי שמינה השיח' יאסין עצמו.

עד למעצרו במאי 1989 ניווט השיח' יאסין את פעולותיה של חמאס באופן מרכזי למדי. הוא פיקח אישית על ניסוח הכרוזים שהופצו מטעם התנועה בשטחי הישות הפלסטינית, והחליט, לעיתים בהתייעצות עם חבריו, על הפרשנויות שיש לתת למציאות הפוליטית ועל ההוראות שייכללו בכרוזים בכל הקשור להתנהגות האוכלוסייה והשתלבותה בפעולות המחאה, בשביתות ובימי זיכרון למיניהם. השיח' גם היה האחראי לגיוס כספים למימון פעילותה הציבורית ומאבקה האלים של חמאס במסגרת האינתיפאדה.⁴¹

מתחילת ההתקוממות הנחה השיח' יאסין את אנשיו לעשות שימוש בנשק חס נגד חיילי צה"ל, אך ביקש להימנע מזיהוי הפעולות עם חמאס מחשש שיבולע לתנועה האיסלאמית. בהוראתו הוקמו "קבוצות הלם" (א-סואעד אל-ראמיה) שמתפקידן היה לדאוג להצבת מחסומים, לזריקת אבנים ולכתבת סיסמאות. כן היה על קבוצות ההלם לדאוג לאכיפה של הוראות האינתיפאדה על האוכלוסייה, בעיקר בכל הקשור לשביתות מסחר ומניעת יציאתם של פועלים לעבודה בישראל. השיח' יאסין היה גם הדובר והאחראי לקיום הקשרים המדיניים והכספיים עם תומכי התנועה האיסלאמית בירדן. כותב המאמר שמע מפיו, כי הוא קיבל סיוע כספי ישירות מ"המדריך הכללי" של האחים המוסלמים בירדן, עבד א-רחמן ח'ליפה. עד אוגוסט 1988 קיבל יאסין באמצעות חלפני כספים ושליחים כחצי מיליון דולר. התקשורת התקיימה באמצעות מכשירי פקסימיליה. במקביל עסק השיח' בגיוס ובמינוי בעלי תפקידים בחמאס.⁴² הוא איפשר לפעילים המרכזיים בתנועה חופש פעולה מבצעי וארגוני, כפי שהדבר בא לכלל ביטוי בקביעת העיתוי ואופי הפעילות האלימה, שהיתה בדרך כלל פרי יוזמה מקומית ועצמאית של הפעילים. השיח' יאסין גם עמד מאחורי הקמת גופי ההנהגה של חמאס, ובראשם הלשכה הפוליטית שמנתה שבעה חברים בראשותו, ולצידה מועצה מייעצת (מגילס א-שורא), ובה 24 חברים. כמו כן, הוקמו מספר אגפים או מנגנונים מקבילים שהתמקדו בפעילות הפוליטית, המודיעינית והצבאית. למנהיג התנועה ולעומד בראש המנגנון הפוליטי שלה התמנה השיח' יאסין.⁴³

תקופת המאסר השנייה עקב הקמת חמאס ופעילות במסגרתה

גל המעצרים הראשון בשורות הנהגת חמאס, שבוצע בספטמבר 1988, הנחית מכה קשה על התנועה. ישראל נמנעה אז מלעצור את השיח' יאסין, מחשש שצעד כזה יגרור החרפה בהפרות הסדר בשטחים והסלמה משמעותית בפעילות היזומה נגד יעדים ישראלים.⁴⁴ השיח' פעל במהירות לארגון מחדש של הנהגת התנועה מחשש כי ייעצר אף הוא. ואמנם, בגל המעצרים השני של אנשי חמאס ב-18 במאי 1989, אחרי רצח ספורטט וסעדון, ומשנודע בדיעבד על פעולה זו, נעצר השיח', ועימו מאות פעילים בכירים ואנשי שטח של התנועה. בין העצורים היו פעילים בולטים של הזרוע הצבאית של חמאס, שחלקם היו אחראים לחטיפה ולרצח.

השיח' יאסין הועמד לדין בפני בית משפט צבאי ישראלי, וב-16 באוקטובר 1991 נידון למאסר עולם ולעוד 15 שנה באשמת הנהגתה של תנועת חמאס וארגון מעשי רצח נגד פלסטינים שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל. כתב האישום שהוגש נגדו כלל עשרה פריטי אישום ובמרכזם: חברות בהתאגדות בלתי מוכרת – חמאס, החל מחודש דצמבר 1987, שבין מטרתיה שחרור אדמות פלסטין והשבתן לחיק האיסלאם במלחמת קודש (ג'יהאד) נגד היהודים הציונים; הקביעה שההתנגדות ל"אויב הציוני" והג'יהאד הם חובה דתית המוטלת על כל מוסלמי באשר הוא; התנגדות טוטאלית ליוזמת השלום, בנימוק שהיא טומנת בחובה ויתור על חלק כלשהו מאדמות פלסטין; הטלת חובה אישית על חברי התנועה להתעמת מול היהודים הציונים; השתלבות במסגרת ההתקוממות בשטחים. נטען שהתנועה פעלה במסגדים ברחבי רצועת עזה והפעילה מספר אגפים, ובהם אגף ביטחוני שאסף מידע מודיעיני על המתרחש באינתיפאדה ועל אנשים שנחשדו בשיתוף פעולה, ואגף שעסק בארגון הפעילויות נגד הסדר הציבורי.

מלבד זאת נאשם השיח' יאסין בנשיאת משרה בהתאגדות בלתי מותרת. בפירוט העבירה נקבע שהוא יזם והקים את תנועת חמאס, עמד בראשה, התווה את מטרותיה, קבע את דרכי הפעולה שלה ואסף כספים למימון פעולותיה. כמו כן נקבע, כי הנאשם הנחה את פעילי הארגון ודווח לו על כל פעולה, וכי האחראים האזוריים נהגו לבקש ממנו אישורים לפעולות השונות של הארגון.

על פי כתב האישום, ועדות ההלם שהקים השיח' היו אחראיות לסגירת חנויות, למניעת פועלים מלצאת לעבודה בישראל תוך שימוש בכוח, לפיזור דוקרנים ("נינגיות") בכבישים, ליידוי אבנים על חיילי צה"ל ולהקמת מחסומים. הוא קיבל דיווחים על ביצוע פיגועים באמצעות מטעני חבלה שהונחו על ידי חברי חמאס, והעביר כספים לפעילי התנועה למימון הוצאות פעילותם ולשם חלוקתם למשפחות של מי שנחשבו ל"נפגעי האינתיפאדה".

בכתב האישום גם מופיעה התייחסות לפגישתו של השיח' יאסין עם ג'מיל חממי, איש ארגון האחים המוסלמים באיו"ש, שבמהלכה הציע לו להקים שלוחה של חמאס

באזורו ואף סייע לו בכך. כן נאשם השיח' בעבירות של הריגה עקב הוצאת פסק הלכה שעל פיו, מי שיודה בחקירתו בשיתוף פעולה עם ישראל יש להורגו; אישומים נוספים הם התקנת כלי ירייה ותחמושת ללא היתר המפקד הצבאי והסתה, ביחד עם אחרים, באמצעות כרוזי חמאס שחוברו על ידו והופצו בשטח, שבהם נקבעו תאריכים לשביתות כלליות, להנחת מחסומים, לזריקת אבנים, לפעילות נגד כוחות צה"ל וכיו"ב.

גל המעצרים ההמוני ממאי 1989 חתם למעשה את תקופת הפעילות הראשונה של חמאס, סיים את עידן מנהיגותו של השיח' יאסין כסמכות עליונה ובלעדית בתנועה ושם קץ לעידן הנהגת התנועה מ"בפנים" בלבד (שטחי איו"ש ועזה – דאח'ל במינוח הפלסטיני). אירוע חשוב מבחינתה של ישראל ביחסה כלפי החמאס התרחש בספטמבר 1989, כאשר הוכרז על התנועה כעל ארגון בלתי חוקי.

במהלך שהותו בכלא היה השיח' יאסין מנותק מן השטח, אך היה מעודכן לגבי אירועים מרכזיים בזירה הפלסטינית ובהתפתחות היחסים עם ישראל, כפי שהתברר בפגישות הרבות שקיים עימו בתקופה זו כותב המאמר. בפרק זמן זה עוד התחזק מעמדו וגברה התמיכה בו, בייחוד בקרב אנשי תנועתו אך גם בציבור הפלסטיני. עם זאת, בשני מקרי חטיפה ורצח של אנשי כוחות הביטחון – חייל מג"ב נסים טולדנו בדצמבר 1992 והחייל נחשון וקסמן באוקטובר 1994 – לא נענו החוטפים, פעילי חמאס, לקריאותיו בכלי התקשורת להימנע מהוצאתם להורג. רצח השניים מלמד שמבין כותלי הכלא הייתה יכולת ההשפעה שלו על אנשיו מוגבלת.⁴⁵

ההשתלטות של הנהגת החוץ על חמאס, שחרורו של השיח' יאסין מן הכלא וההתנקשות בחייו

בעקבות מעצרו של השיח' אחמד יאסין ויתר הפעילים שהרכיבו את שלד ההנהגה של חמאס הגיע לרצועת עזה פעיל האחים המוסלמים מוסא אבו מרזוק, מינה את עימאד פאלוג'י ואת סייד אבו מסאמח למנהיגי חמאס באזור והטיל עליהם את משימת שיקום התנועה. בתקופה זו חלה האצה משמעותית בתהליכי המיליטריזציה של חמאס. כך לדוגמה הוקמו גדודי עז א-דין אל-קסאם, והתנועה התחילה להשתלב בביצוע פיגועי התאבדות ורצח של ישראלים, ובעיקר של פלסטינים שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל. המציאות שבה היה שיח' מרוחק מאנשיו בשטח יצרה משבר פנימי בחמאס – בין גורמים שפעלו בהכוונת אנשי החוץ והפנינו קו קיצוני שגרס הסלמה בפעילות הטרור, לקבוצות שביקשו להתקרב לקו שנקט פתח. כך הוקמה מפלגת אל-חילאס (ח'ילאצ), שבראשה עמד השיח' אחמד בחר,⁴⁶ שגרסה כי יש לשמור על עמדות היסוד של חמאס, אך להימנע מפעילות אלימה ומהתמקדות במאבק פוליטי.

ב-1 באוקטובר 1997, שמונה שנים בלבד מאז תחילת מאסרו, שוחרר השיח' יאסין מהכלא הישראלי. היה זה חלק מעסקה שגובשה בין ישראל וירדן בעקבות ניסיון ישראלי כושל להתנקש בחייו של ראש הלשכה המדינית של חמאס, ח'אלד משעל.

התנקשות הנפל הייתה בעמאן, ב-22 בספטמבר 1997, ושבוע אחריה הוצא השיח' מהאגף הרפואי של כלא ניצן ברמלה והועבר במסוק ירדני לעמאן, על פי בקשתו המפורשת של המלך חוסין. כן שחררה ישראל 20 אסירים – 11 פלסטינים ותשעה בעלי אזרחות ירדנית. שלטונות ירדן מצידם שחררו את שני אנשי המוסד שנעצרו בעת ניסיון ההתנקשות.

ימים אחדים טרם שובו לעזה ביקרו מלך ירדן חוסין ויאסר ערפאת, יו"ר אש"ף, את השיח' יאסין ששהה בקריה הרפואית ע"ש המלך חוסין בעמאן. במסיבת עיתונאים הודה ערפאת למלך ירדן על המאמצים שהשקיע בשחרור השיח'. ב-6 באוקטובר 1997 הגיע השיח' יאסין לעזה וזכה בקבלת פנים רשמית מצד הרשות הפלסטינית, בטקס שהתקיים באיצטדיון אל-ירמוך בעזה. בראיון שהעניק יועצו של ערפאת, נביל עמרו, לתחנת הטלוויזיה NBC, באותו יום הוא בירך את השיח' והגדירו כ"סמלו הגדול ביותר של המאבק הפלסטיני". למחרת ביקר ערפאת את השיח' בביתו בעזה.

בעקבות שחרורו מן הכלא שב השיח' יאסין למעמדו כמנהיג תנועת חמאס. מרכז הכובד של פעילותה עבר לרצועת עזה והתמיכה הציבורית בה גברה. השיח' לא שינה את עמדותיו, והתנה הפסקת אש עם ישראל בתנאים שהיא לא יכלה לקבל.⁴⁷ הוא אף חידש את פעילותו האופרטיבית נגד ישראל – הן בהטפה ובהסתה והן במתן ההנחיות לביצוע פיגועי טרור נגד יעדים ישראלים אזרחיים וצבאיים. גם בפני כותב המאמר הוא השמיע את הסיסמה שבה דבק: "אנו בוחרים דרך זו ובסופה נגיע למות קדושים או לניצחון".

בהתבטאות אחרת, שהתפרסמה באתר חמאס באינטרנט ב-7 בספטמבר 2003, הדגיש השיח': "אנו מוכנים למות מות קדושים ועמנו יילחם באויב ויאלץ אותו לשלם מחיר כבד... אני מברך את הצעירים... עמנו חי ולוחם וכל חפצו לנהל מלחמת קודש ולהגן על שמו... הניצחון מלווה אותנו במעשינו". בראיון לתחנת הטלוויזיה "אל-ג'זירה" ב-30 בינואר 2004, יום אחרי פיגוע טרור שבוצע בקו אוטובוס 19 בירושלים, אמר השיח': "אנו אלה שביצעו את הפעולה... ב-31 ינואר 2004 בוקר נפיץ לכם את צוואתו המצולמת של המפגע, ואני אביא הוכחות שהוא זה שביצע אותה". אחרי הפיגוע שבו פוצצה עצמה רים אל-ריאשי במעבר ארז התראיין השיח' יאסין לכלי תקשורת רבים והביע את שביעות רצונו מביצוע הפעולה. הוא הצדיק במיוחד את הפעלתה של אישה לצורך ביצוע הפיגוע ואמר: "חמאס רואה באישה עתודה צבאית... וכאשר הזרוע הצבאית של חמאס ראתה צורך באישה לביצוע פעולה זו, היא השתמשה בה".

שובו של השיח' יאסין לפעילות פוליטית וחברתית בחמאס אמנם איפשר לערפאת לפקח מקרוב על מנהיגה הרוחני של התנועה, אך בו בזמן הציב אתגר בפני הרשות הפלסטינית, בייחוד במצבי מתח ומשבר עם חמאס. בחודשיים שלאחר שחרורו (שנת 1998) יצא השיח' לסעודיה לטיפול רפואי. במאי ויוני 1998 ערך מסע ביקורים במדינות

ערביות ואיסלאמיות (איראן, סודאן, סוריה, מדינות המפרץ) ובמהלכו עלה בידו לגייס סכומים שנאמדו בעשרות מיליוני דולרים למימון פעילותה של חמאס. אחרי יותר משמונה שנות היעדרות מזירת הפעילות הפלסטינית, שבה עבר מרכז הכובד של התנועה אל מחוץ לשטחים, איפשרו תרומות אלו לשיחי' יאסין לבסס מחדש את מעמדו הציבורי. ביקוריו בסוריה, שהתנגדה להסכם אוסלו, בסעודיה ובכווית שהפגינו עוינות כלפי ערפאת, ובאיראן, בעלת הברית הקרובה ביותר לחמאס, היו המשך למאמצי התנועה לרכוש מעמד אזורי, ולשם כך מונו בדמשק ובטהראן נציגי חמאס. במובן זה היה שובו של יאסין לפעילות בזירה הפלסטינית בגדר איום מדיני על הרשות הפלסטינית, ובמידה מסוימת גם על חברי הלשכה המדינית בירדן. אף כי היו חניכיו בעבר, הם לא ראו נחת, מן הסתם, מן הכבוד שהרעיפו עליו ממשלות באזור ומחידוש פעילותו, שעלולה היתה להטות את מרכז הכובד בתנועה בחזרה לטובת הנהגת הפנים.⁴⁸

בראיונות לתקשורת חזר השיחי' יאסין ואמר שיש לדחות כל משא ומתן לשלום עם ישראל והקפיד לספר, כי הוא עונה בבתי הכלא הישראליים הן בתקופת שלטון הליכוד הן בימי שלטון המערך.⁴⁹ הוא גם דאג בראיונות אלה להציג את עצמו ואת חמאס כתנועה שוחרת שלום המבקשת להביא צדק לעם הפלסטיני, והדגיש כי הוא דוגל בהמשך המאבק נגד ישראל, אך לא יתעמת עם הרשות הפלסטינית.⁵⁰

שחרורו המוקדם של השיחי' יאסין מן הכלא הישראלי העניק לחמאס תנופה מוראלית משמעותית, שכן המהלך נתפס כניצחון לתנועה האיסלאמית. רבים מקרב תומכי חמאס אף ראו בשחרור התערבות מצד ההשגחה העליונה במאבק ביהודים. משלחות ואישים פלסטינים ואף תושבים מן השורה באו לחלות את פניו. נישא על גלי האהדה כלפיו הוא ביסס מחדש את מעמדו כמנהיג המוביל של תנועת חמאס בשטחים ובפזורה גם יחד. יתרה מזו, הוא הפך לדבק המלכד של הזרמים השונים שהתרוצצו בתנועה, והיא נהנתה מהילתו כסמל של גבורה ונחישות וכסמכות מוסרית-חינוכית מן המעלה הראשונה. השיחי' הצליח להדוף את לחצי הנהגת החוץ שביקשה להמשיך ולנווט את דרכה של חמאס בנימוק של היותה משוחררת מאיומיהן של הרשות הפלסטינית או של ישראל, ובמקביל לאחד מחדש את כלל גורמי חמאס לאחר תקופת ה"פילוג" בין מצדדי הקו הקיצוני, דוגמת אנשי עז א-דין אל-קסאם, לאנשי מפלגת אל-ח'לאס.

חודשים אחדים לפני הפעולה ששמה קץ לחייו ביצעה ישראל ניסיון להתנקש בחייו של השיחי' יאסין. ב-6 בספטמבר 2003 הטיל מטוס קרב מדגם F-16 פצצה במשקל רבע טון על בית בעזה, שבו שהה השיחי' אותה עת. הוא נפצע באורח קל. "ימים יוכיחו שמדיניות החיסולים של ישראל לא תחסל את חמאס... מנהיגי חמאס חפצים להיות 'שהידים' ואינם פוחדים מן המוות", מסר אז השיחי' לתקשורת והדגיש, כי "הג'יהאד יימשך וההתנגדות תימשך עד שנשיג ניצחון או שנהיה 'שהידים'". כעבור זמן מה הבטיח השיחי' יאסין כי חמאס תלמד את ישראל "שיעור בלתי נשכח".

חרף הניסיון לחסלו המשיך השיח' יאסין בשגרת חייו, ללא אמצעי זהירות מיוחדים. עיתונאים ביקרו במקומות שבהם שהה, והוא עצמו הועבר מדי יום בכיסא הגלגלים לתפילת הבוקר במסגד. ב-22 במרס 2004 פגעו טילים שנורו ממסוק של חיל האוויר ברכב שבו נסע השיח' יאסין בעזה. בהודעה מטעם ישראל נמסר, כי פעולת ההתנקשות באה בעקבות עשרות פיגועי התאבדות שביצע חמאס נגד אזרחים ישראלים בהתאם להוראותיו של השיח' יאסין. הרשות הפלסטינית הכריזה על שלושה ימי אבל, סגרה את בתי הספר, והדגלים במתחם שבו שהה ערפאת ברמאללה הורדו לאות אבל. בכיר בתנועת חמאס הצהיר, כי "זה הרגע שהשיח' יאסין חלם עליו". הנהגת התנועה הודיעה כי בעקבות ההתנקשות "פתח ראש הממשלה שרון את שערי הגיהנום". בהלוויה שהתקיימה בעזה נכחו כ-20 אלף פלסטינים. בעקבות הטלת וטו אמריקאי נכשל ניסיון להעביר במועצת הביטחון של האו"ם הצעת החלטה המגנה את ישראל בגין חיסולו של השיח' יאסין (בהימנעותן של בריטניה, גרמניה ורומניה).

עמדות השיח' יאסין בסוגיות שונות הקשורות לסכסוך עם ישראל

לשיח' יאסין, כפי שהעיד בפני כותב המאמר, היה תפקיד חשוב בניסוחה ובעיצוב תכניה של אמנת חמאס, שבה עמדות נוקשות ובלתי-מתפשרות בכל הקשור לסכסוך עם ישראל. באמנה מזהה עצמה חמאס כאגף הפלסטיני של האחים המוסלמים ומנסה להתאים את האידאולוגיה שלה למציאות החדשה שנוצרה בשטח בעקבות ההתקוממות.

ברוח תפיסותיה הרעיוניות של תנועת חמאס החזיק השיח' יאסין בעמדה הגורסת כי "אדמת פלסטין היא אדמת הקדש שלאיש אין זכות למכור אותה או לוותר עליה", והדגיש, כי חמאס אינה רואה את הגייהאד כאמצעי להגעה לשלטון, אלא כאמצעי לשחרור פלסטין כולה. הוא קרא בגלוי לחיסולה של ישראל ולהקמת מדינה פלסטינית איסלאמית על חורבותיה "ימן הים [התיכון] ועד לנהר [הירדן]". השיח' שלל נחרצות פתרון מדיני כלשהו לבעיה הפלסטינית, ואת הלאומיות ראה כחלק אינטגרלי של דת האיסלאם.

בהתבטאויותיו של השיח' יאסין בלט יחסו למדינת ישראל כאל תופעה של כפירה, שיש להיאבק עימה ולהשמדה. הוא רחש איבה ליהדות ולציונות ונקט כינויי גנאי כדי להדגיש את שנאתו העמוקה אליהן. בשיחות עימו הוא לא חשש להביע את דעותיו ועמדותיו אלו. בהקשר זה יוזכר אירוע יוצא דופן, סוריאליסטי כמעט, של פגישה בין השיח' יאסין והמשורר חיים גורי. הפגישה נערכה במשרדו של כותב המאמר בעזה ובנוכחותו, חודשים אחדים אחרי תחילתה של האינתיפאדה הראשונה, ובמהלכה נשאל השיח' על האופן שהוא תופס את הסכסוך עם ישראל. "ראה", הוא השיב לגורי, "לאורך ההיסטוריה התקיימו ממלכות ואימפריות", והמשיך בשאלה רטורית "ואיפה הן היו?" "ואז החל השיח' לפרט: "הייתה הממלכה הרומית, ואיפה היא היום? "והממלכה התורכית-עותומנית, ואיפה היא היום? והאימפריה הבריטית והרייך

השלישי, ואיפה הם היום?". כשסיים למנות את כל הממלכות והאימפריות שנכחדו מן העולם חתם השיח' יאסין בקביעה "כך ישראל!" (הכד'א אסראליל!). משראה השיח' את פניו ההלומות של גורי הוסיף בטון מרגיע כי היהודים שיישארו בפלסטין תחת כנפי השלטון האיסלאמי ייהנו מכל הזכויות הדתיות כ"בני חסות" (אהל אל-ד'מה). פגישה נוספת עם השיח' יאסין הראויה לאזכור התקיימה שבועות אחדים לאחר תחילתה של האינתיפאדה עם אלוף הפיקוד דאז, יצחק מרדכי. השיחה נועדה לאפשר לאלוף הפיקוד להכיר באופן אישי ובלתי אמצעי את הדמויות המרכזיות שהניעו את גלגלי האינתיפאדה. היא התקיימה במפקדת האוגדה, בקומה השנייה של בניין הממשל הצבאי, ששימש בעבר את המשטרה הבריטית בתקופת המנדט.

השיח' יאסין הובא לפגישה עם אלוף הפיקוד כשהוא נישא על כיסא הגלגלים בידי מספר קצינים מהמחלקה לעניינים ערביים ברצועת עזה. השיחה שהתקיימה באותו מעמד התנהלה בצורה נינוחה ובלתי פורמלית, ובניגוד גמור לאווירה הלוחמנית האנטי-ישראלית ששררה ברחוב הפלסטיני בעזה לאחר פרוץ ההתקוממות.

אלוף הפיקוד כיבד בתחילת השיחה את השיח' יאסין בתקרובת הצה"לית המקובלת במעמדים אלה, ומפאת נכותו, אף סייע לו בעת האכילה. במהלך השיחה הוא איפשר לו להציג בהרחבה את עמדותיו ללא הפרעה ומבלי להתפלמס עימו.

גם בשיחתו עם אלוף הפיקוד לא חשש השיח' יאסין מהצגת מכלול השקפותיו בסוגיות שונות הקשורות לסכסוך עם ישראל. הוא הדגיש את עמדותיו של הזרם האיסלאמי ואת הצורך בקידום השאיפות ה"לאומיות" הפלסטיניות באמצעות סיום הכיבוש הישראלי של השטחים. עם זאת, השיח' נמנע מלגעת בדרך כלשהי בפעילותה של חמאס במסגרת האינתיפאדה, למרות שהיה לו חלק מרכזי בהקמתה שבועות ספורים בלבד קודם לכן.

ביטוי נדיר של גישה אנושית לכאורה, שאינה מעידה על סטייה מדרכו האידאולוגית הנוקשה והבלתי-מתפשרת, גילה השיח' יאסין בעת אירועי החטיפה והרצח של חיילי צה"ל – שוטר מג"ב נסים טולדנו (דצמבר 1992) ונחשון וקסמן (אוקטובר 1994). לכותב המאמר, שביקר אותו בתאו שבכלא אשמורת בכפר יונה פעמיים באותן הנסיבות, אמר השיח' כי לא הייתה לו מעורבות כלשהי במעשי החטיפה. בשתי הפעמים ביקש ממנו כותב המאמר לצאת אל עשרות העיתונאים שהמתינו במשרדו של מנהל הכלא ולקרוא לחוטפים "בשם האיסלאם" שלא להוציא להורג את החטוף. הוא נענה לפניות כותב המאמר ונהג בהתאם.

השיח' יאסין לא ערער בהתבטאויותיו על מעמדו של אש"ף כמייצג העם הפלסטיני ועל מנהיגותו של יאסר ערפאת. עם זאת, הוא לא הסתיר את המחלוקות בין חמאס לבין "הגורמים הלאומיים" נוכח אופיו החילוני של אש"ף ומה שהגדיר כגילויי פשרנות מצידו. הוא החזיק בדעה שניתן ליצור בסיס להתקרבות לאש"ף אם יפנה עורף לדרכו

החילונית. בהתבטאויותיו נהג להבליט את המשותף בין הגורמים האיסלאמיים והלאומיים ואת היותה של חמאס גוף מלכד הקורא לאחדות השורה נגד האויב המשותף – היהודים והציונים.

בתקופת שהותו בכלא בישראל המשיך השיח' יאסין בהשמעת התבטאויות חריפות לתקשורת בנושאים המרכזיים שעמדו על סדר היום הישראלי-פלסטיני. כך למשל הוא הביע התנגדות נחרצת לתהליך אוסלו, והדגיש כי חמאס לא תיקח חלק בממשל העצמי הפלסטיני. בשאלת ההשתתפות בבחירות למועצה הפלסטינית המחוקקת (שהתקיימו לאחר חתימת הסכם הביניים במסגרת תהליך אוסלו ב-20 בינואר 1996) צידד השיח' מכלאו בזכות השתתפותה של חמאס בהן, בתנאי שלמועצה הנבחרת תהיה סמכות חקיקה. נימוקו היה שאם לא יהיה ייצוג לתנועה במועצה, היא עלולה לחוקק חוקים שיפגעו בפעילותה ובמוסדותיה של חמאס. על פי השקפת עולמו, הגורם המכריע בעיצוב עמדתה של חמאס בשאלת הבחירות היה צריך להיות האינטרס של העם הפלסטיני והמשך קיומה והתפתחותה של התנועה האיסלאמית. מנקודת מוצא זו נתפסה השתתפות במוסדות הממשל העצמי הפלסטיני כמהלך העשוי לסייע לחמאס בקידום יעדיה. בסופו של דבר "התיישר" השיח' עם עמדות התנועה והביע התנגדות להשתתפות בבחירות למנגנוני הרשות הפלסטינית (שכן הן תולדה של הסכמי אוסלו שחמאס דוחה בחריפות). עם זאת הוא קבע שחמאס תוסיף להשתתף בבחירות לרשויות המקומיות ולאגודים מקצועיים.

לאחר יישום האוטונומיה הטיף השיח' יאסין להמשך הפעילות הצבאית של חמאס נגד מטרות ישראליות – באופן מותנה בהיקף הנסיגה הישראלית ממה שכינה "האדמות הכבושות". הוא הדגיש כי חמאס תימנע מהתנגשות עם הרשות הפלסטינית ותנקוט שיטות הסברה כדי להבהיר לרחוב הפלסטיני את האמת ולשכנעו בצדקת הפתרון האיסלאמי. עם זאת, הבהיר, התנועה תתנגד בכל כוחה ובאמצעים העומדים לרשותה לכל ניסיון מצד הרשות להכניע את מוסדותיה האקדמיים, הסוציאליים, החינוכיים והצבאיים. בתשובה לשאלה בדבר הענשת משתפי פעולה גרס, כי אם הרשות תשפוט את הפושעים ותמנע מהם להמשיך להזיק לחברה – "חמאס לא תתעסק בכך כלל".⁵¹

באחת השיחות עם כותב המאמר בכלא לאחר החתימה של "הצהרת העקרונות" (DOP) בספטמבר 1993, הבהיר השיח' יאסין, כי חמאס מתנגדת להסכם מכיוון שהוא מכיר בישראל, מתעלם מארבעה מיליון פלסטינים שגורשו ממולדתם, אינו מתייחס לדרישה להסרת ההתנחלויות, יוצר חגורת ביטחון סביב ישראל ומחזק את התלות הכלכלית הפלסטינית בה. באשר להשתתפות חמאס בבחירות אמר, כי היא חייבת להיבחן היטב וכי הדבר תלוי במטרת הבחירות. הוא אישית, אמר, יתמוך בהשתתפות בהן אם מדובר בבחירות חוקתיות. הוא הוסיף, כי חמאס שואפת להקמת מדינה איסלאמית המתבססת על חירויות מלאות, לרבות הקמת מפלגות, בתנאי שלא יסתרו את עקרונות האיסלאם.

בראיון שנתן ב-2 ביוני 1995 לעיתון "מעריב" הצביע השיח' יאסין על אפשרות של דו-קיום בין חמאס והרשות הפלסטינית, אך הוסיף כי אם הרשות תפעיל נשק נגד חמאס, היא תיחשב לזרוע של הצבא הישראלי ולא ניתן יהיה לחיות בדו-קיום עימה. בכל מקרה, הוא שלל כל אפשרות של עימות מזוין בין חמאס לרשות הפלסטינית. הוא ציין כי בתנאים פוליטיים הולמים יכולה חמאס להפוך למפלגה, אולם בכל מקרה, הדבר לא ייעשה תחת כיבוש.

בראיון לירחון חמאס היוצא לאור בבריטניה, "פלסטין אל-מוסלמה" (מרס 1995), צידד השיח' יאסין במעשי חטיפה של ישראלים דוגמת חטיפתו של החייל נחשון וקסמן. "חטיפות הן עניין טבעי כל עוד נמשך הסכסוך", הבהיר. הוא אמר כי ההצעה לשחררו תמורת גופתו של החייל אילן סעדון היא פגיעה בכבודו, ולכן הוא דחה אותה ולו במחיר המשך כליאתו. פיוס עם היהודים הוא בבחינת פשע, אמר, אם כוונתו לתת לגיטימציה לכיבוש ולהכיר בקיומה של ישראל על האדמה ה"שדודה" על חשבון העם הפלסטיני. אדמת פלסטין היא אדמת הקדש מוסלמית, ואסור לשום שליט או דור לוותר עליה לנצח.

עם זאת הבהיר השיח', כי במקרים מסוימים אפשרית "שביתת נשק" (הודנה) עם ישראל, אך בתנאי שמשך הזמן לא יעלה על עשר שנים, ושלמוסלמים תישמר הזכות לבטלה אם היהודים יפרו את תנאיה. בהקשר זה יצוין, כי כבר בשנת 1993 הבחין השיח' בין שלום מלא (סלח [צלח]) עם היהודים, שאותו הגדיר כפשע, לבין שביתת נשק (הודנה), שמוותר לקיימה כאשר האויב חזק מדי וכשהמוסלמים חלשים וזקוקים לזמן כדי לאגור כוח, בתנאי שלא תארך יותר מעשר שנים. הוא הביא לדוגמה את הסכם ח'ודיביה בין הנביא מוחמד ותושבי העיר מכה משנת 628, והביע נכונות להסדר כזה בתמורה לנסיגת ישראל לקווי יוני 1967 ומתן חופש מלא לפלסטינים להגדיר את עתידם.⁵² טרם הבשיל הזמן להקמת מפלגה מטעם חמאס, הוסיף, משום שמדובר בתקופה של ג'יהאד נגד האויב ואת המפלגה יש להקים לאחר כינונה של מדינה עצמאית. כמו כן הפנה השיח' יאסין קריאה לחוליות גדודי עז א-דין אל-קסאם להמשיך בלחימה נגד ה"כופרים" עד להקמת המדינה האיסלאמית, והדגיש כי איש לא יוכל למנוע "בעזרת אללה" ביצוע פעולות התאבדות נגד ישראל.

עוד בתקופת האינתיפאדה הראשונה בלטה בהצהרות חוזרות ונשנות של השיח' יאסין גישתו הזהירה ביחס למימוש יעדיה של חמאס, מבלי להיות מזוהה עם תהליך השלום ומבלי שיתקבל הרושם שהוא הסתלק מן המטרה המקורית של כינון מדינה איסלאמית בכל שטחה של מה שכינה פלסטין. בפועל הוא אמר שחמאס אינה שוללת את האפשרות של הקמת מדינה פלסטינית באיו"ש וברצועת עזה, ובלבד שהיא תיחשב לשלב ראשון בדרך לכינון מדינה בכל רחבי פלסטין. חמאס מוכנה לשקול פיקוח בינלאומי בשטחים לאחר הנסיגה הישראלית, אמר, אם יוגבל בזמן ולא יצריך ויתורים ברורים וישירים לישראל. כמו כן אמר שחמאס תדחה כל ניסיון להיכנס למשא ומתן מדיני עם ישראל

על הסכם שלום כל עוד נמשך הכיבוש, אך לא תוציא מכלל אפשרות יוזמה כזאת אחרי נסיגה ישראלית מלאה.

בסוגיית רצח משתפי הפעולה ציין השיח' יאסין בראיון ליומון הפלסטיני "א-נהאר" ב-14 באוקטובר 1993: "על פי האיסלאם אין לפגוע בקדושת האדם וחייו, כבודו ורכושו אלא בנסיבות מוגבלות שנקבעו על ידי השריעה [ההלכה המוסלמית], שכן אם קיים ספק של אפילו עשרה אחוזים אין לנקום בו". כמו כן הדגיש, כי להרוג אדם יש צורך בארבעה עדים. לצד זאת ציין, כי כל עוד נמשך הכיבוש יימשכו ההוצאות להורג של משתפי הפעולה. עם הקמת מדינה פלסטינית לא יהיה צורך להמשיך בכך, אמר, מאחר שבנסיבות אלה יהיו רשות פלסטינית וחוקה לטיפול בפשעים ולהענשת מבצעים.

עם שחרורו מהכלא הישראלי המשיך השיח' יאסין להתבטא ברוח זו. בראיון שהעניק לרגל יום השנה העשירי להקמת חמאס ולפרוץ האינתיפאדה הוא בירך את "לוחמי הג'יהאד" והדגיש כי חמאס תמשיך להיות תנועת ג'יהאד עד שיחלוף הכיבוש ותקום מדינה פלסטינית איסלאמית. "אנו ניפול חלל או שנחיה על אדמתנו בשלום", אמר, "דור '48 היה דור האסון, דור '67 היה דור האבנים ובקבוקי התבערה, ודור '97 יהיה דור הניצחון", פסק. בראיון לעיתון "א-שרק אל-אווסאט", מ-7 בדצמבר 1997 אמר השיח', כי הוא חש שהוא חי בכלא, מכיוון ש"הכיבוש מכתר אותנו מכל העברים". בצד כל אלה הוא התלונן על שחיתות ברשות הפלסטינית.

בעצרת חמאס שהתקיימה ב-26 בדצמבר 1997 באיצטדיון פלסטין בעזה לציון יום השנה העשירי להקמת התנועה הבהיר השיח' יאסין, כי הג'יהאד יימשך וכי בכוונתה של חמאס להרחיב את פעולתה ולשבש את ניסיונותיה של ישראל לפגוע באחדות הפלסטינית. הוא שב ומתח ביקורת על תופעות של שחיתות ברשות הפלסטינית, וקרא לערוך בה רפורמות.

בראיון שנתן לטלוויזיה הישראלית ב-19 בדצמבר 1997 אמר השיח' יאסין כי הצעותיו בעניין הודנה עם ישראל התייחסו ל"שטחי '67" ("הקו הירוק"), ושהקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים היא תנאי למימוש רעיון זה. מזווית הראייה שלו היה זה מהלך טקטי גרידא, שכן תנאי בל יעבור מבחינתו היה שהשגת מדינה על חלק מפלסטין לא תהיה כרוכה בויתור כלשהו, כלומר בהסדר עם ישראל שישתום את הגולל על חזון פלסטין השלמה ויהפוך את שלב הביניים לשלב הסופי. הוא שלל בתוקף פתיחת ערוצי הידברות עם גורמים ישראלים, והדגיש כי הידברות כזאת צריכה להתקיים עם הרשות הפלסטינית.

בעקבות יציאת כוחות צה"ל מדרום לבנון אמר השיח', בנאום שנשא באמצעות הטלפון לעצרת שהתקיימה בירדן ב-31 במאי 2000, כי הדרך היחידה של חמאס היא "מות קדושים" ואין בלתה. הוא הוסיף שישראל וארה"ב לא יוכלו לעמוד בפני המכות שינחית הג'יהאד עד לשחרורה המלא של המולדת הפלסטינית ועד שתקום מדינה

פלסטינית עצמאית. דרך המאבק של חיזבאללה, אמר אז השיח'י, הוכיחה כי היא הדרך הנכונה וכי רק היא תוביל לניצחון, מכיוון שהאויב מבין רק את שפת הכוח והנשק. הוא אף ציין כי הפקרת צבא דרום לבנון על ידי ישראל היא "שיעור לכל מי שעמד לצד האויב".

את אינתיפאדת אל-אקצה, שפרצה לדבריו בעקבות ביקורו של ח"כ אריאל שרון בהר הבית בירושלים בסוף אוקטובר 2000, הציג השיח'י יאסין כ"עניין טבעי" נוכח התנאים הקשים שבהם שרוי העם הפלסטיני, המכשירים את הקרקע ל"התפוצצות ולמלחמת קודש בכל רגע".⁵³ הוא דיבר על מאבק שהוא בגדר פעולה מתמשכת, שחמאס מילאה בו תפקיד חלוצי ובי"קו הראשון" של ההתקוממות.

מאז שוחרר מהכלא הישראלי הטיפ השיח'י יאסין בגלוי ובאופן תדיר להמשך הפיגועים נגד ישראל. בהזדמנויות שונות הוא הדגיש, כי חמאס תנקום את דמם של פעיליה שחיסלה ישראל, וטען כי אין הסכם עם הרשות הפלסטינית התובע להימנע מתקיפת אזרחים ישראלים. לגבי התהליך המדיני הטעים, כי חמאס אינה מעלה על דעתה לזנוח כליל את הגייהאד למען העשייה המדינית, וכי גם אם ייחתמו הסכמי שלום באזור, תמצא התנועה דרכים להמשיך במאבק. הוא ציין כי הכוונות של גורמים ברשות הפלסטינית לפתור את בעיית הפליטים על ידי השבת 350 אלף מהם נדון לכישלון, שכן ההתעלמות מקיומם של מיליוני פליטים בפזורה ובשטחים היא "פצצת אטום שדינה להתפוצץ".⁵⁴

עם כל זאת, בראיונות שהתקיימו עימו דאג השיח'י יאסין להציג את עצמו ואת הארגון שבראשו עמד כארגון שוחר שלום ולוחם חופש, המבקש צדק לבני עמו. הוא אמנם דוגל בהמשך המאבק המזוין נגד ישראל, אמר, אך לא יתעמת עם הרשות הפלסטינית. על רקע זה יש לציין אירוע נדיר מ-27 אפריל 1999, אז השתתף השיח'י בשיבה מיוחדת של המועצה המחוקקת הפלסטינית שדנה בסוגיית ההכרזה על מדינה פלסטינית עצמאית ב-4 במאי אותה שנה. בנאומו הוא הציג את עמדת תנועתו, שבה בלטה תמיכתו בהקמת מדינה פלסטינית ריבונית על כל שעל משוחרר מאדמת פלסטין, מבלי לוותר על העמדה העקרונית, שלעם הפלסטיני יש זכות על הארץ כולה. יש להתנער מכל התחייבות הנובעת מהסכמי אוסלו, טען, אשר לדעת חמאס הניבו ויניבו בהמשך רק תוצאות שליליות לעם הפלסטיני.

סיכום

עלילת חייו של השיח'י אחמד יאסין מעוררת מידה רבה של השתאות. חרף מוגבלות פיזית קשה וחזות חיצונית שהקרינה מידה רבה של עליבות ומסכנות, הוכיח האיש כושר מנהיגות ויכולת ארגונית בלתי מבוטלת, הקים מסגרת דתית איסלאמית חדשה, עמד בראש מאבק דתי-מיליטנטי וסחף אחריו קהל תומכים ומעריצים גדול. גולת הכותרת של "מפעלו" היא ללא ספק הקמתה של תנועת ההתנגדות האיסלאמית

חמאס, שהפכה לגורם המוביל בעיצוב האסטרטגיה הפלסטינית בעימות מול ישראל ולארגון הקורא תיגר על מעמד הבכורה של "הגורמים הלאומיים" בקרב הציבור הפלסטיני. בהקמתה של חמאס הפגין השיח' יאסין גאוונות ארגונית-מדינית והצליח לחולל תמורה אופרטיבית רבת משמעות בתנועה האם אל-מוג'מע אל-איסלאמי כגוף חזית של האחים המוסלמים באמצעות הצבת המאבק הפעיל בישראל בראש סדר הקדימויות של התנועה החדשה.

השילוב בין אורח חייו הסגפני כמעט, נכותו הקשה שריתקה אותו באורח קבע לכיסא גלגלים, פעילותו הדתית-ארגונית ומעצרו על ידי ישראל זמן קצר יחסית אחרי תחילת האינתיפאדה יצרו בציבור הפלסטיני בכלל ובחוגים האיסלאמיים בפרט הילה מיוחדת סביב דמותו, ובפרסומי חמאס הוא הוצג כסמל של פלסטין ושל המאבק בישראל.

הישגו של השיח' יאסין עוד מתעצם לנוכח ניצחונה הסוחף של חמאס בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, שנערכו ב-25 בינואר 2006. בבחירות אלה השתתפה חמאס לראשונה ובאופן רשמי, לאחר שהחרימה את הסבב הקודם (והראשון) של הבחירות שנערכו ב-20 בינואר 1996 משום שהתקיימו במסגרת הסכם אוסלו, שחמאס דחתה אותו באופן מוחלט.

אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי שהקים השיח' מיקדה את פעילותה בתחום ה"דעוה" – פיתוח המערכת הדתית-חברתית-קהילתית – ולאחר פרוץ האינתיפאדה בייסודה של חמאס כארגון מבצעי-מיליטנטי למאבק בכיבוש הישראלי ולביסוס מעמד מוביל בקרב הציבור הפלסטיני. בהנהגתו של השיח' יאסין הפכה חמאס לאחת התנועות האיסלאמיות החשובות ביותר במזרח התיכון. אין להוציא מכלל אפשרות שהקמתה הבשילה במוחו עוד לפני האינתיפאדה ובמנותק ממנה.

על יסוד היכרות אישית קרובה וממושכת עם האיש יכול כותב המאמר להעיד שהוא ניחן באישיות ממולחת וכריזמטית, במחשבה בהירה וצלולה ובאמונה עזה ויוקדת. השפעתו על קהל נאמניו הייתה מאגית, ויכולתו לעמוד בראש ההיררכיה של ארגון מבצעי לוחם לא רק כמנהיג רוחני אלא גם כאחראי להעברת הנחיות ולהכוונת מהלכיו האופרטיביים הייתה מרשימה ביותר. השיח' יאסין, הכוח המניע מאחורי התפתחותה ומיסודה של התנועה האיסלאמית הרדיקלית בזירה הפלסטינית, היה אבטיפוס של מנהיג שתיפקד בכוח אישיותו הכריזמטית, שנשענה על כושר שכנוע ומוטיבציה של ציבור המאמינים.

אלא שהשיח' יאסין לא היה מנהיג רוחני בלבד. הוא עמד בראש ארגון טרור איסלאמי קיצוני, ותחת הנהגתו בוצעו מאות פיגועים שנהרגו ונפצעו בהם מאות אזרחים ישראלים. הוא היה מקור סמכות להחלטות בתחום הצבאי והמדיני ובקביעת מדיניות הפיגועים. הוא היה אחראי אישית לפעילויות טרור שביצעה חמאס ותיפקד לא פעם כדרג מאשר, מנחה, מעודד ומברך בכל הנוגע לביצוע פיגועי תופת ופעולות מתאבדים

ולירי טילי אל-קסאם ("קסאמים") משטח רצועת עזה לעבר יעדים בישראל. תוך ניצול מעמדו הבלתי-מעורער כראש התנועה הוא נתן הכשר דתי להשתתפות נשים במעגל הפיגועים, אף שלא היה מורה הלכה ובעל סמכות דתית-איסלאמית פורמלית. עדות למעמדו המיוחד באה לכלל ביטוי בהימנעות הרשות הפלסטינית ממעצרו לאחר ששוחרר מהכלא הישראלי בשנת 1997 ובהסתפקותה בהטלת מעצר בית על השיח'.

בתולדות המאבק הישראלי-פלסטיני ייזכר השיח' יאסין כמי שביטא בתפישותיו ובפעילותו הארגונית את הממד הדתי-איסלאמי של הסכסוך והעמדתו במרכז העימות עם ישראל. עמדותיו ותפקידו המרכזי בהקמת חמאס הקצינו את תהליך האיסלאמיזציה של הסכסוך הישראלי-ערבי, שמשמעותו האופרטיבית – התנגדות לפיוס ולהשלמה עם ישראל והטענה שניצחון הצד האיסלאמי בעימות יבוא לכלל ביטוי שלם רק בחורבנו של הצד השני.

השיח' יאסין הותיר אחריו מורשת של ג'יהאד – מלחמה בלתי מתפשרת ובלתי מוגבלת בזמן נגד ישראל והיהודים עד להגשמתה של המטרה שתבוא לכלל מימוש בהקמת "פלסטין אל-מוסלמה" – פלסטין המוסלמית, כחלק אינטגרלי של האומה האיסלאמית, שגבולותיה משתרעים "בין הים לנהר". בראייתו של השיח', הקמתה של מדינה פלסטינית בעלת משטר איסלאמי היא שלב ראשון בלבד לקראת היעד הסופי של הקמת אומה איסלאמית אחת, בלי כל קשר לגבולות לאומיים, שחמאס אינה מכירה בהם.

במכלול תפישותיו של השיח' יאסין ניתן היה לאתר מדי פעם הבלחות של אמירות פרגמטיות לכאורה, ובמרכזן נכונותו המוצהרת לכוון הודנה, שבינת נשק עם ישראל, אך מבלי להכיר בקיומה ובתמורה לנסיגה ישראלית מלאה משטחי איו"ש ורצועת עזה. אולם, גישה "מעשית" זו לא ביטאה תמורה אסטרטגית בעמדותיו ונועדה לשרת צרכים טקטיים גרידא. מטרת-העל לא השתנתה ונותרה כשהייתה – הקמת שלטון איסלאמי על חורבותיה של המדינה היהודית.

הקמת חמאס, שהייתה גולת הכותרת של פעילותו, נועדה לבסס את מעמדו של הזרם האיסלאמי מבית מדרשם של האחים המוסלמים, כגורם המוביל והמשפיע על עיצוב האסטרטגיה הפלסטינית הכוללת, ובייחוד בעימות עם ישראל. מנקודת מבט זו, הבחירות שהתקיימו ב-25 בינואר 2006 למועצה המחוקקת הפלסטינית, שחמאס זכתה בהן ברוב המושבים, סוגרות מעגל מבחינתה של התנועה והן שיאו של התהליך שבו החל השיח' יאסין בסוף שנות השבעים עם הקמתה של אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי. בניצחון חמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני ובהקמתה של ממשלה פלסטינית חדשה בראשותה ניתן לראות משום מימוש חזונו של השיח' יאסין לחילופי משמרות היסטוריים בהנהגה הפלסטינית, שיציבו את הזרם האיסלאמי ליד הגה השלטון על חשבון הזרם הלאומי החילוני המאורגן במסגרת אש"ף.

מאז ההתנקשות בחייו ממשיכים רעיונותיו של השיח' יאסין להשפיע על עיצוב עמדותיה הקיצוניות והבלתי-מתפשרות של חמאס. ברוח האידאולוגיה של "האב המייסד" מחזיקה הנהגת חמאס בקו מדיני סרבני הדוחה את תביעות הסף של הקהילייה הבינלאומית – הכרה בזכות קיומה של ישראל, הפסקת פעולות הטרור והאלימות וקבלת ההסכמים שנחתמו בין אש"ף לישראל במסגרת תהליך אוסלו – כתנאי לפתיחתו של דיאלוג עימה.

במבט לאחור, פעילותו של השיח' יאסין מעלה שוב את השאלה, אם נהגה ישראל נכון בכל הקשור לעמדותיה כלפי הפעילות האיסלאמית בשטחים ובייחוד ברצועת עזה. האם נכון היה לתת לשיח' יאסין חופש פעולה להתארגן במסגרת דתית-איסלאמית "תמימה" לכאורה בדמותה של אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי, שהפכה לבסיס להקמת חמאס כזרוע צבאית-מיליטנטית של האחים המוסלמים במאבק נגד ישראל.

השיח' יאסין היה הרוח החיה מאחורי הקמתה של חמאס כמרכיב הפלסטיני בתהליך ההקצנה הדתית-איסלאמית שעובר העולם הערבי מאז סוף שנות השבעים של המאה הקודמת. חמאס כגוף חזית של האחים המוסלמים הפכה בהנהגתו לתנועה מרכזית הקוראת תיגר על מעמד הבכורה שממנו נהנתה אש"ף-פתח ברחוב הפלסטיני, תנועה המציבה איום על השלטון והמנסה להשתלט על ההנהגה הפלסטינית באיו"ש ובעזה ולבסס את עצמה כגורם מרכזי בקביעת סדר היום של הסכסוך עם ישראל.

הערות

1. מדובר בשני פעילי חמאס, ח'ליל אבו ג'יאב (יליד 1937), תושב מחנה הפליטים מראזי, ששוחרר מן הכלא הישראלי בשנת 1994, ואיוב עטאללה (יליד 1978), תושב מחנה הפליטים גבליה, שנעצר על ידי הפלסטינים בשנת 1995 בעקבות פעילותו במסגרת הזרוע הצבאית של חמאס ושוחרר ב-1999.
2. עבד אל-רני (עיני) יאסין ועבד אל חמיד יאסין נמנו עם תנועת חמאס, ליוו את אביהם, היו שותפים בכל פעילותו ועמדו בקשר עם פעילי חמאס מול הדרגים שבאו במגע עם השיח' יאסין.
3. ראו למשל הביוגרפיה של השיח' יאסין מאת פעיל חמאס תושב בית חנון שברצועת עזה, עאטף עדואן, שיח' אחמד יאסין – חיאתה וג'אהדה (עזה, 1991), עמ' 30.
4. יעקב חבקוק ושכיב סלאח, טרור בשם האיסלם, פרופיל של תנועת חמאס (תל אביב: משרד הביטחון ההוצאה לאור, 1999), עמ' 48.
5. אחמד בן יוסף, אחמד יאסין, אל-ט'אהרה אל-מעג'יזה ואסטורת אל-תחדי (עמאן, 1990), עמ' 22-27; מאמר מערכת, פלסטין אל-מוסלמה, יוני 1991.
6. גיא בכור, חמאס – מהכשרת לבבות איסלמית למאבק לאומי מזוין, סקירה חודשית, 9-8, ינואר 1973, עמ' 73.
7. חבקוק וסאלח, עמ' 48.
8. אחמד בן יוסף, עמ' 22-27. לכותב המאמר אמר השיח' יאסין כי שהה בכלא שבועיים בלבד.
9. עדואן, עמ' 111-112.
10. אחמד בן יוסף, עמ' 13-14; עדואן, עמ' 18.
11. עדואן, עמ' 45; תיסיר ג'בארה, דור אל-חרכאת אל-אסלאמיה פי אל-אנתפאדה אל-פלסטנינה אל-מבארכה (עמאן, 1992), עמ' 56, מציין כי יש הגורסים שהקמת האגודה הייתה אחרי כינונה של אל-מוג'מע אל-איסלאמי, אך בפועל הוקמה לפניו. ח'ליל אל-קוקה, שמונה לראש האגודה, נולד ב-1945 בעזה. חודשים אחדים לאחר פרוץ האינתיפאדה, באפריל 1988, הוא גורש מן האזור בשל פעילות הסתה במסגדים. הוא סיים את לימודיו בשפה הערבית באוניברסיטת בירות ושימש מורה ומטיף במסגד הצפוני שבמחנה הפליטים שאטי.
12. עדואן, עמ' 42-43; 81-83.
13. ראה בעניין זה Anat Kurtz & Nahman Tal, *Hamas: Radical Islam in a National Struggle*, 48, July 1997, Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, p.12. המחברים גורסים, כי ההיתר שניתן לפעילות האגודה עלה בקנה אחד עם המדיניות הישראלית

לחיזוק הזרמים האיסלאמיים כמשקל נגד לקבוצות הלאומיות הפלסטיניות.

14. מאיר ליטבק, חמאס: איסלם, זהות פלסטינית וגי'האד. בתוך מ' ליטבק (עורך), איסלם ודמוקרטיה בעולם הערבי (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1997), עמ' 150.
15. ליטבק, עמ' 149. פירוט נרחב על אגודת אל מג'מע אל-אסלמי ראו אצל אביבה שאבי ורוני שקד, חמאס – מאמונה באללה לדרך הטרור (ירושלים, 1994), עמ' 56-57; עלי אל-ג'רבאווי, אל-אנתפאדה ואל-קיאדאת אל-סיאסיה פי אל-ד'יפה אל עירביה וקטאע ע'יזה (בירות, 1989), עמ' 54.
16. צה"ל, המנהל האזרחי, הפעילות האיסלמית בחבל עזה (עזה, 1987), עמ' 15; 49; שאבי ושקד, עמ' 87-90; Michael Dumper, Forty Years without Slumbering: Waqf Politics and Administration in the Gaza Strip 1948-1987, *British Studies of Middle Eastern Studies*, Vol. 20, 2 (1993), pp. 186, 198.
17. יפרח זילברמן, המשפט המנהגי כמערכת חברתית במזרח ירושלים, המזרח החדש, כרך ל"ג, מס' 129-132 (תשנ"א, 1991), עמ' 70-93.
18. צה"ל, המנהל האזרחי, הפעילות האיסלמית בחבל עזה, עמ' 52.
19. צה"ל, המנהל האזרחי, הפעילות האיסלמית בחבל עזה, עמ' 34-40; עדואן, עמ' 64-70.
20. עדואן, עמ' 111-112.
21. מטיף דתי ממוצא סורי, שפעל באזור חיפה בשנות השלושים של המאה ה-20 נגד השלטון הבריטי והיישוב היהודי ונהרג בהיתקלות עם פטרול של המשטרה הבריטית בקרבת העיירה יעבד הסמוכה לגנין. אחרי מותו הפך אל-קסאם לדמות נערצת ולסמל במאבק הפלסטיני והאיסלאמי נגד היהודים והשלטון הבריטי בפלסטין.
22. פנחס ענברי, בחרבות שבורות – הפלסטינים בתהליך השלום (תל אביב: משרד הביטחון, 1994), עמ' 64.
23. עדואן, עמ' 118-121.
24. זיאד אבו עמרו, אל-חרכה אל-אסלמיה פי אל ד'יפה אל-עירביה וקטאע ע'יזה (עכו, 1989), עמ' 62; עדואן, עמ' 111-112.
25. עדואן, עמ' 118-121.
26. Aaron Mannes, *Profiles of Terror - The Guide to the Middle East Terrorist Organizations* (New York: Bowman and Littlefield, 2004), p. 114. לפי בן יוסף, עמ' 23, מגיד הוקמה כבר בשנת 1983. ראו גם עדואן, עמ' 125-128.
27. עדואן, עמ' 114 ו-117.
28. עדואן, עמ' 126-127.

29. עדואן, עמ' 125-128.
30. ראובן פז, הגורם האיסלמי באנתפאדה, בתוך גד גילבר ואשר ססר (עורכים), בעין הסכסוך: האינתיפאדה (תל אביב, תשנ"ב), עמ' 77; אבו עמר, עמ' 31-111; Elie Rekhess, The Iranian Impact on the Islamic Jihad Movement in the Gaza Strip, in David Manashri (ed.), *The Iranian Revolution and the Muslim World* (Boulder, 1990), pp. 189-199, 202; חבקוק וסאלח, עמ' 52.
31. רשימת המשתתפים בפגישה מבוססת על מידע שקיבל כותב המאמר מהשיח' יאסין עצמו. ראו גם בן יוסף, עמ' 28.
32. על פי שיחה בין כותב המאמר והשיח' יאסין. ראו בעניין זה גם ענת וטל, עמ' 16; חבקוק וסאלח, עמ' 65.
33. Khaled Hroub, *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington: Institute for Palestinian Studies 1997), p. 39 מציין אמנם בטעות, כי התנועה הוקמה רשמית ב-9 בדצמבר 1987 ביום שבו הופץ ברצועת עזה הכרוז הראשון מטעמה. ואילו חבקוק וסאלח, עמ' 65, מציינים את 10 בדצמבר כמועד שבו הוקמה התנועה. יצוין כי כרוזים בחתימת חמאס הופצו כבר קודם לכן, החל מחודש מרס 1987, כתשעה חודשים לפני פרוץ האינתיפאדה. הראשון התייחס לנושא הסמים ברצועת עזה, והשני כלל הנחיות מפורטות כיצד להישמר מפני המודיעין הישראלי.
34. עדואן, עמ' 131-132; בן יוסף עמ' 122.
35. זאת מסר השיח' יאסין בשיחה עם כותב המאמר; ראה גם בכור, עמ' 73.
36. תרגום האמנה וניתוח סעיפיה ראו אצל ראובן פז, האמנה האיסלמית ומשמעותה, עיון ראשוני ותרגום (מרכז דיון, עיון וניתוח, ספטמבר, 1988).
37. מעריב, 14 באוגוסט 1989; עדואן, עמ' 131.
38. ליטבק, עמ' 153.
39. ג'בארה, עמ' 114-130; חבקוק וסאלח, עמ' 68-69.
40. חבקוק וסאלח, עמ' 69.
41. קורץ וטל, עמ' 17.
42. שאבי ושקד, עמ' 103-104; עדואן, עמ' 140-141.
43. ליטבק, עמ' 152-153.
44. החלטה התקבלה בישיבה מיוחדת בנושא, שהתקיימה בלשכת שר הביטחון דאז, יצחק רבין.
45. השיח' יאסין התבקש על ידי כותב המאמר לפנות אל החוטפים בקריאה להימנע מרציחתם

של החיילים הישראלים בשם האיסלאם ולסייע בקיום משא ומתן לשחרורם. הבקשה הופנתה אליו בשתי פגישות נפרדות בתאו שבכלא אשמורת בכפר יונה, זמן קצר אחרי חטיפתם של החיילים. השיח' נענה לבקשה והתראיין מול אנשי תקשורת שבאו לשם כך לכלא.

46. פעיל איסלאמי, תושב מחנה הפליטים שאטי, שעמד בראש האגודה אל-גימיעה אל-אסלמיה, שפעלה בהשראת אגודת אל-מוג'מע אל-איסלאמי, גם אם לעיתים ניסתה להתחרות בה.

47. ראו למשל: *New York Times*, October 9 1997

48. אל חיאת (לונדון), 19 באפריל 1998; רונן ברגמן, למה אין פיגועים? מוסף הארץ, 5 ביוני 1998, עמ' 34.

49. טלוויזיה א-שארקה, 1 במאי 1997.

50. שם.

51. ראיון לסוכנות הידיעות רויטרס המצוטט באל-קודס, 28 באפריל 1994.

52. אל וסט, 1 בנובמבר 1993; ראו גם התייחסות השיח' יאסין לביטאון חמאס פלסטין אל מוסלמה, מרס ויולי 1995.

53. ראיון עם השיח' יאסין בפלסטין אל-מוסלמה, נובמבר 2000.

54. פלסטין אל מוסלמה, פברואר 2000.

מקורות

אבו עמרו, ז' 1989: אל-חרכה אל-אסלמיה פי אל ד'פה אל-עירביה וקטאע ע'זה, עכו.

אל-ג'רבאווי, ע' 1989: אל-אנתפאדה ואל-קיאאדת אל-סיאסיה פי אל-ד'פה אל עירביה וקטאע ע'זה, בירות.

בכור, ג' 1973: חמאס – מהכשרת לבבות איסלמית למאבק לאומי מזוין, סקירה חודשית, 73, 9-8.

בן יוסף, א' יאסין, א', אל-מעג'זה, ט' ואל-תחד'י, א' 1991: פלסטין אל-מוסלמה, מאמר מערכת, עמאן, 27-22.

ברגמן, ר' 1998: למה אין פיגועים? מוסף הארץ, 5 ביוני, עמ' 34.

גיבארה, ת' 1992: דור אל-חרכאת אל-אסלמיה פי אל-אנתפאדה אל-פלסטיניה אל-מבארכה, עמאן.

זילברמן, י' 1991: המשפט המנהגי כמערכת חברתית במזרח ירושלים, המזרח החדש, כרך ל"ג, 70-93, 129-132.

חבקוק, י' וסלאח, ש' 1999: טרור בשם האיסלם, פרופיל של תנועת חמאס, תל אביב: משרד הביטחון.

ליטבק, מ' 1997: חמאס: איסלם, זהות פלסטינית וג'האד. בתוך: מ' ליטבק (עורך), איסלם ודמוקרטיה בעולם הערבי, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

עדואן, ע' 1991: שיח' אחמד יאסין – חיאתה וג'אהדה, עזה.

ענברי, פ' 1994: בחרבות שבורות – הפלסטינים בתהליך השלום, תל אביב: משרד הביטחון.

פז, ר' 1992: הגורם האיסלמי באינתיפאדה, בתוך: ג' גילבר וא' ססר (עורכים), בעין הסכסוך: האינתיפאדה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פז, ר' 1988: האמנה האיסלמית ומשמעותה, עיון ראשוני ותרגום, תל אביב: מרכז דין.

צה"ל, 1987: המנהל האזרחי, הפעילות האיסלמית בחבל עזה.

שאבי, א' ושקד, ר' 1994: חמאס - מאמונה באללה לדרך הטרור, ירושלים: כתר.

Dumper, M. 1993: Forty Years without Slumbering: Waqf Politics and Administration in the Gaza Strip 1948-1987. *British Studies of Middle Eastern Studies*, 20(2), 186, 198.

Kurtz, A., and Tal, N. 1997: *Hamas: Radical Islam in a National Struggle*, 48, Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv University.

Mannes, M. 2004: *Profiles of Terror - The Guide to the Middle East Terrorist Organizations*, New York: Bowman and Littlefield.

Rekhess, E. 1990: The Iranian Impact on the Islamic Jihad Movement in the Gaza Strip, in: D. Manashri (ed.), *The Iranian Revolution and the Muslim World*, Boulder.

Hroub, K. 1997: *Hamas: Political Thought and Practice*, Washington: Institute for Palestinian Studies.

אל"ים (מיל"י) דוד חכם שימש כיועץ לענייני ערבים של שרי הביטחון מאז 1998. במסגרת שירותו הצבאי מילא שורה של תפקידים בכירים, בייחוד בתחומי המחקר המודיעיני והתכנון המדיני-אסטרטגי. במהלך האינתיפאדה הראשונה בשטחים היה ראש המחלקה לעניינים ערביים (יע"ע) ברצועת עזה, ולאחר מכן שימש יועץ מדיני במערכת הביטחון למו"מ עם הפלסטינים במסגרת תהליך אוסלו. במגוון התפקידים שמילא בצה"ל ובמערכת הביטחון השתתף בערוצים שונים של דיאלוג מדיני, ונועד עם דרגי הנהגה ערביים-פלסטיניים בכירים.

דוד חכם הוא מוסמך אוניברסיטת תל-אביב בהצטיינות בלימודי ההיסטוריה של המזרח התיכון, ובוגר המכללה לביטחון לאומי. פירסם מאמרים בכתבי עת שונים בסוגיות הקשורות להיסטוריה ולפוליטיקה של המזרח התיכון. כמו כן, מילא שליחויות רבות לקידום יעדי ההסברה הישראלית בחו"ל, והוא מרואיין קבוע וותיק לאמצעי התקשורת המקומית והבין-לאומית, ובעיקר לרשתות טלוויזיה ורדיו ערביות, בסוגיות מרכזיות העומדות על סדר היום המקומי, האזורי והעולמי.